

AZ OKLEVÉLHAMISÍTÁS

A KÖZÉPKORBAN

KÜLÖNÖSEN

MAGYARORSZÁGON ÉS TÁRSORSZÁGAIBAN.

IRTA

KNINI BOJNICIĆ IVÁN,

A HORVÁT-SZLAVON-DALMÁT ORSZÁGOS RÉGÉSZETI MUZEUM MÁSODÓRE,
A HORVÁT RÉGÉSZETI TÁRSULAT TITKÁRA.

ZÁGRÁB, 1880.

ALBRECHT KÁROLY KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

„Olim non defuere falsarii, tam acuti ingenii
tantaeque industriae, ut in confingendis prae-
cedentium saeculorum monumentis, neque
contra chronologiam, neque contra histori-
cam eruditionem, aut notariorum formulas
quidquam peccarent, et probe imitari nos-
sent veterum characteres et notas, aut eorum
tantummodo apographa confingere.“

Muratori,
Antiqu. Ital. medii aevi III.,
Diss. XXXIV, 30.

SZENKVICZI

KOVACHICH MÁRTON GYÖRGY

HAZÁM ELSŐ OKLEVÉLTUDÓSA

EMLÉKÉNEK.

BEVEZETÉS.

Mielőtt tulajdonképeni tárgyamra térnék, néhány szóval el kell mondanom, mit értünk oklevelek (diplomata, acta) és oklevéltan (diplomatica) alatt.

Oklevelek olyan, akár az állam akár az egyház és ezek törvényes közegei vagy egyes személyek által, ünnepélyes alakban kiállított iratok, melyek jogokra és jogviszonyokra vonatkoznak; az oklevéltan pedig azon tudomány, melynek segítségével középkori okleveleket olvashatunk, érthetünk, hitelességük fölött itélhetünk és azokat tudományos célokra felhasználhatjuk.

Az oklevelek vagy eredetiek (diplomata authentica, originalia, autographa) vagy csak másolatok (copiae, apographa); az utóbbiak ismét vagy hitelesek (transsumpta), vagy közönségesek (paria).

Az eredeti oklevelek papirosra vagy hártyára, a szokásos ünnepélyes irályban (stylus solemnis), vannak írva; és hitelességük növelésére többnyire pecsétekkel (sigilla) monogrammákkal, cirographumokkal, aláírásokkal (subscriptiones) vagy más külső jelekkel vannak ellátva.

Miután az eredeti oklevelek minden elővigyázat daczára igen könnyen elveszhettek, vagy pedig a sokszori használat által tönkre mehettek, azért szokásos volt nevezetesebb oklevelekről több eredeti példányt készíteni.¹ Ugyanezen okokból szokásos volt az eredeti okleveleket többször valamely törvényes közeg által átíratni és hiselesíttetni. Ugyanezen okokból keletkeztek végre a közönséges, nem hitelesített, átíratok is, vagy mint egyszerű kópiák, vagy többen egy gyűjteménybe egyesítve (oklevélgyűjtemények, regestumok).

Miután az oklevelek jogviszonyokra vonatkoztak és segítségükkel jogokra lehetett szert tenni, azért találkoztak minden helyen és időben

¹ Igy pl. II. Endre arany bullája hét eredeti példányban adatott ki.

II

oly egyének, kik eredeti okleveleket csalási szándékból egyes hozzátételekkel megváltoztatni, sőt egészen hamis okleveleket készíteni és e hamisításokat jogtalan céljaik elérésére felhasználni meg kísérelték.

A középkorban a hazánk és társországai területén történt ily hamisítások története, továbbá azon mód, miként különböztethetők meg a hamis oklevelek a hitelesektől, és végre hazai középkori törvényeink intézkedései a hamisítók ellen, képezik ez értekezésem tárgyát.

Az oklevélhamisítások története.

Általános történet. Középkori birálathiány.

Az ó- és ujkor minden oklevél-hamisításának története egy vaskos kötetet képezne, mint azt a Nouveau Traité szerzői, kik munkájuk VI-ik kötetének nagyobb részében¹ csak is hamisításokkal foglalkoznak, bizonyítják. Én ez értekezésemben csak a külföld leghíresebb hamisítványaira szoritkozom, és azután áttérek hazánk általam ismert középkori oklevélhamisítóira.

Már az ó-korban találkoztak számtalanok, kik hamis levelekkel éltek önös czéljaik elérésére. Igy hamisította Markus Antonius, Cicero tanúsága szerint, Caesarnak leveleit.² Ugyancsak Cicero szerint Verres, Catilina és Clodius is hamisítók voltak. Antipater, Herodes zsidó király fia, és titkára Diophantes is hamisítottak okleveleket.³ Tiberius császár korában egy egyiptomi törvényszéki irnok oly merész okmányhamisító volt, hogy e téreni csalásai miatt a „gyilkostollu“ (καλαμφοσ-φάκτις) melléknevet nyerte.⁴ 61-ben Krisztus után a római tanács Antonius Primust és Asinius Marcellust egy végrendelet hamisítása miatt elítélte.⁵ Nerva Traianus császár uralkodása alatt egy bíró oklevélhamisítások miatt bányamunkára ítéltetett.⁶ Severus császár az egyiptomi helytartót a lex cornelia testamentaria határozmányai szerint büntette meg, mert ez hivataloskodásában hamis levelekkel élt. Lampridius Alexander Severus császárról azt írja, hogy ez egy jegyzőnek,

¹ Nouveau traité de diplomatique, où l'on examine les fondements de cet art: on établit des regles sur le discernement des titres et l'on expose historiquement les caractères des bulles pontificales et des diplomes etc., par deux Religieux Bénédictins de la congrégation de S. Maur. Paris, 1750—1765. 6 vol. in 4°. — VI. köt. 110—281 l.

² Cicero, Philipp. II. epist. lib. 12. ep. I.

³ Josephus Flavius, Bell. jud. lib. I. cap. 17. és cap. 20.

⁴ Philo Jud., Lib. in Flacc. Editio 1613. pag. 761.

⁵ Nouveau traité. VI, 120.

⁶ Plinius Sec., Epist. lib. XX. ep. 59.

ki hamis leveleket használt, jobb keze ujjiégeit szétvágatta „ita ut nunquam posset scribere“.¹ A későbbi római császárok alatt az oklevélhamisítók oly mérvben szaporodtak, hogy Nagy Constantin császár kénytelen volt a legszigorubb törvényeket hozni ellenük.

A középkorban a legtöbb és legnevezetesebb hamisítás egyházi személyektől eredt, a mi, ez időtájt majdnem kizárólag csak a papok levén írástudók, igen könnyen megmagyarázható. E hamisítások egy része nem annyira rosszakaratból, mint inkább odacézlő túlságos dicsvágyból keletkezett, hogy segélyökkel egyes testületek vagy családok története a mesés korszakba vitessék vissza vagy hogy e testületek előkora szerfölöt dicsőitessék. Ilyenek Petrus Diaconus nevetséges hamisítványai a Monte Cassinói benzés-kolostor számára; ilyen továbbá a római egyház legendáinak nagy része. Más hamisítások azonban gonosz szándékból készültek, hogy ez által mások jogai és birtokai a hamisítók számára szereztesse.

A leghíresebb középkori hamisítványok közé tartozik az ugy nevezett Constantinusféle donatio, melyre a pápák világi uralomra való jogukat alapítják. A Constantinus császár által 324-ben Kr. u. Silvester pápának tett állítólagos ajándékróli monda, Döllinger szerint, a VIII. században keletkezett, egy erről szóló állítólag eredeti oklevél azonban csak III. Otto császár uralkodása alatt készült Rómában.² E hamisítvány oly merész volt, hogy a XII-ik századig, azok közt, a kik történeti ismeretek birtokában voltak, igen kevés hitelre talált. A XIV-ik században Janowi Mátyás már nyilvánosan szólalt föl ellene, a humanisták közül pedig Valla Laurentius bizonyította hamis voltát.³ Luther Márton is éles gúnynyal támadta meg ez oklevelet,⁴ melyet különben maga Aeneas Sylvius is hamisnak mondott. És mind ennek daczára e hamisítvány átment az egyházi törvények gyűjteményébe, melyben még most is mint valódi olvasható.⁵

E hamisítványnál fontosabb következményei voltak az ugy nevezett pseudo-Isidorus-féle dekretálisoknak, melyeket a IX. században nyugati frank papok készítettek. I. Miklós pápa, ki ezeket czéljaira

¹ Nouv. traité. VI, 128.

² Döllinger. Pabstfabeln des Mittelalters. 61—106 l.

³ Munkája többször megjelent, a többi közt a horvát születésű M. Flacius Illyricus ily című gyűjteményes munkájában: De translatione Imperii Romani ad Germanos etc. Basel, 1566. 8°. pag. 265 s köv.

⁴ Luther M., Einer aus den hohen Artikeln des allerheiligsten päbstlichen Glaubens, genannt Donatio Constantini. Wittenberg, 1537, in 4°.

⁵ Decret. P. I. Dist. XCVI. c. 14.

szándékozott felhasználni, mohón kapott utánuk, és hivatkozott a vatikáni levéltárban állítólag meglevő eredetiekre. A középkorban csak néhány frank püspök, ki ezen hamisítványok keletkezésének körülményeit ismerte, szólalt föl ellenük; de ezek után a középkor végeig senki sem gyanította a dekretálisek hamis voltát.

Miután az oklevelek olyan, ünnepélyes alakba öntött, iratok, melyek jogviszonyokra vonatkoznak, azért kritikai megvizsgálásuknál nemcsak történeti, hanem jogi tartalmuk és külső alakjuk is tekintetbe veendő. Ehhez szükséges az egyes országok és századok jogainak és cancelláriai szokásainak alapos ismerete, melylyel azonban a középkor szakfőrfiai nem bírtak. Legjobb bizonyítéka az akkori gyenge kritikának az, hogy a fejedelmek vagy hiteles helyek sokszor oly okleveleket is, melyek szembetünőleg hamisak voltak és gyakran épen nevetséges és hihetetlen dolgokat tartalmaztak, átírtak és hitelesítettek.

Igy például Zacharias pápa állítólagos bullája a Monte Cassinói benczés-kolostor számára ugyan ügyetlen hamisítvány, de III. Honorius, IX. Gergely és V. Urban pápák mindemellett átírták és hitelesítették azt. IV. Frigyes római-német császár 1453-ban hitelesítette az osztrák hercegek szabadságleveleit, melyek szerint Julius Caesar és Nero az osztrák herczegséget különös szabadalmakkal ajándékozták meg és melyeket már az olasz Petrarcha hamisítványoknak nyilvánított. Ez okleveleket IV. Rudolf osztrák herczeg készítette 1359. körül és pedig olyan ügyesen, hogy külső kinézésük még a szakfőrfiakat is tévutra vezette. De azon oklevélben, melyben állítólag IV. Henrik császár Caesar és Nero privilegiumait átírja, Rudolf mégis nagy baklövést tett, mondván, hogy ezen privilegiumok „ex lingua paganorum“ vannak latinra fordítva!¹ — 1298-ban küldött a Mainzi érsek egy nótáriust Brauweilerbe, hogy vizsgálja meg ezen kolostor hamis okleveleit. Ez az okleveleket eredetieknek jelentette ki, és Albert király hitelesítette is azokat.² — Wenzel király hitelesítette Brema város számára Hollandi Vilmos hamis privilegiumát.³ — IV. Frigyes és Miksa császárok hitelesítették Plaueni Henrik számára Zsigmond császár hamis adomány levelét.⁴ — Hamis oklevelek notarialis transsumptumai pedig a középkorban rendkívül közönségesek.⁵

¹ W a t t e n b a c h, Die österreichischen Freiheitsbriefe. Prüfung ihrer Echtheit und Forschungen über ihre Entstehung. Wien, 1852. Sep.-Abdr.

² P e r t z, Archiv XII. 138.

³ B r e m e r Urkundenbuch. I, 295. l.

⁴ A d. C o h n, Fälsch. Heinrichs d. Jungen v. Plauen. Forschungen. IX, 586.

⁵ S i c k e l, Urkundenlehre der Karolinger, 21—26 lap.

Hazánkban is többször fordult elő azon eset, hogy hamis oklevelek mint hitelesek irattak át. Így irt át a pozsonyi káptalan 1635-ben egy, állítólag Szent László király által 1092-ben Mattai Visa Mártonnak adott, kétségtelenül hamis okmányt; melyhez Fejér a következő észrevételt teszi: *Triste est documentum, quoniam in caligine sepultae fuerint priscorum temporum notitiae historicae, dum putidae huic consarcinationi, sub Mathia, ut videtur, Corvino confictae, Capitulum Posoniense fidem dedit.*¹ — Knauz Nándor, az „Uj Magyar Muzeum“ 1858-iki folyamában megjelent ily czimű értekezésében: „Mikép ismerték fel őseink az ál-okiratokat“, egy állítólag IV. Béla királytól 1238-ból származó hamis oklevelet közöl, melyet ugyancsak a pozsonyi káptalan 1387-ben mint hitelest irt át.² — Ez értekezésem függelékében egy az országos levéltárban Budapesten levő, a fehérvári konvent által 1364-ben kiadott, oklevelet közlök, melyben ezen konvent Novey Bekus és Dömöter számára egy állítólag szent István által 1029-ben kiadott oklevelet hitelesen átír.³ — Az Eszterházy család számára átirta Lipót császár azon, állítólag szent László királytól származó okiratot, melyben e családnak Örs hún vezértől való származása bizonyíttatik.⁴ — A zágrábi születésű Skalics Pál rendkívül merész hamisítványaira, melyeket Ferdinand császár megerősített, még visszatérek.

E példák mutatják azt, milyen általános volt azon korban a birálathiány. Általában a középkorban a diplomatikai kritika csekély kezdetét csupán Petrarcha azon néhány megjegyzésében találjuk, melyeket a már említett osztrák szabadalom — levelekre tett. Petrarcha többiek közt lehetetleneknek mondta a Caesar és Nero imperatoroknak adott címeket és feltűnőnek találta, hogy a kelet kitételénél az azon évi consulok nevei hiányoznak stb.⁵

A XVI-ik század tudósai, kik először kezdték az okleveleket összegyűjteni, munkáikba a középkor hamisítványainak egész tömegét még minden kritika nélkül átvették. Így e tudósok munkái minden abbéli érdemök daczára, melyet maguknak a középkor irott emlékeinek ismertetésével szereztek, lényegesen veszítenek becsükből az által, hogy annyi hamis forrást valódiakként hoztak forgalomba.

¹ Fejér, Codex diplom. I, 480. l.

² Uj Magyar Muzeum. 1858. I, 405. l.

³ Lásd függelék I. sz.

⁴ Trophaeum domus Estorasiae. 1701, I. k.

⁵ Epist. de rebus senilibus. l. 15.

A reformatio terjedésével a protestánsok és katolikusok közt támadt irodalmi harc folytán a történelmi kritika is kezdett némileg fejlődni, mint azt Baronius nagy annalesei legjobban mutatják. De ezen fejlődés is csak rövid ideig tartott, és a diplomatikai kritikának rendkívül keveset használt. Különben is, miután a XVI. században az általános történelmi kritika főbb elemi szabályai nem voltak még meghatározva, a specialis; oklevél-kritika sem fejlődhetett. Csak a XVII-ik században, mikor az általános történelmi kritika már jobban fejlődött, alakult meg az akkor támadt bella diplomatica által a tulajdonképeni diplomatikai kritika is.

2. Bella diplomatica és befolyásuk a diplomatika tudományos művelésére.¹

A diplomatikai kritika egyes oklevelek fölötti polemiákból támadt. Ezek az úgy nevezett bella diplomatica voltak, melyek Németországban a XVII-ik század kezdete óta nagy elkeseredettséggel folytak. E diplomatikai harcokra egyes jogi személyek között a legfontosabb tulajdonjogi és politikai kérdések fölött támadt viszályok szolgáltattak okot, melyeknek végleges eldöntése egyes régi okiratok hiteles vagy hamis voltától függött. Így harczolt szent Maximin kolostora Chur-Trierrel függetlenségeért;² Bréma városa a brémai püspökkel;³ Magdeburg városa partjogáért;⁴ továbbá a lindauti kolostor Lindau városa fölött gyakorolt fenhatóságért. Különösen az utóbbi harc volt a diplomatika tudományos fejlődésére nagy fontosságu, mert egy állítólag II. Lajos császártól származó karolingi oklevél hitelessége fölötti vitában azon kor legnagyobb tudósai részt vettek, és különösen a nagy tudományu Conringius Hermann volt az, a ki ez alkalommal először fejtegetett ilyenmü kérdést szorosan a tudomány kívánalmai szerint.⁵

¹ Miután a diplomatika történetét már sokan megirták (legbövebben §Schöne-mann, System der Diplomatik. I, 55—260. II.), e helyen csak annak főmomentumait akarom kiemelni a végett, hogy kimutassam, mikép épen a hamis oklevelek fölötti viták voltak a diplomatika tudományos művelésének eredeti okai.

² Nic. Zyllesii defensio Abbatiae imper. S. Maximini etc. Trevisis, 1638. fol.

³ H. Conringii, Gründl. Bericht von d. landesfürstl. Erz-Bischöfflichen Hoch- und Gerechtigkeít üb. d. Stadt Bremen. 1652, in 4°.

⁴ B. Leubern, Gründl. u. histor. Discours über der Stadt Magdeb. gerühmten alten Privilegien etc. Dresden 1648, in 4°.

⁵ Hermani Conringii Censura diplomatidis quod Ludovico Imp. fert acceptum coenobium Lindaviense, qua simul res imperii et regni Francorum ecclesiasticae et civiles, seculi imprimis Carolingici, illustrantur. Helmstadii, 1672. in 4°.

Franciaországban is támadtak hasonló irodalmi harcok (ezek közzé tartoznak Launoy Jánosnak munkái a sz. Germainn-de-Prés, sz. Martin de Tours s más kolostorok privilegiumairól stb.), de mindezekből a tudománynak még igen kevés haszna volt. Korszakalkotó csak Papebroch Dániel munkája „Propylaeum antiquarium circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis“ volt, mely 1675-ben mint az „Acta Sanctorum mensis Aprilis“ II-ik kötetének bevezetése jelent meg. Papebroch e munkájában megállapítá azon kritikai szabályokat, melyeket az oklevelek megvizsgálásánál főleg tekintetbe veendőeknek gondolt, és evvel nagy vállalatának (az Acta SS.-nak) biztos alapot akart szerezni. A propylaeumban győzedelmesen kimutatta a Trieri „Ad horrea“ kolostor egy álitólag Dagobert királytól 646-ból származó oklevelének hamis voltát; elvetette a karmelitarend alapításáról szóló meséket; hamisnak nyilvánította a Constantinus-féle donációt és több pápai bullát stb. De kritikai buzgósága a túlságig ragadta, határt nem ismerő kételkedése ugyanis azon különös gondolatra vezette, hogy minél régibb valamely oklevél annál gyanusabb az! Általában tanulmányai során a régibb oklevelek tekintetében igen kedvezőtlen eredményekre jutott, miután pedig azon korban egy kolostornak sem volt annyi régi oklevele nyilvánosan ismeretes, mint a szent dénesinek (Saint-Denis), kiváltképen ezen benzéskolostor oklevelei ellen fordult Papebroch bírálata, mely majdnem minden régi emléket, melyet e hírneves kolostor felmutathatott, hamisításnak és hazugságnak vélt felismerni.

A sz. dénesi kolostor meroving okleveleinek ezen megtámadása által az egész benzésrend sértve érezte magát. E rend azon korban sok megtámadásnak volt, különösen a jezsuiták részéről kitéve, és azért nem is csodálkozhatunk, hogy ez alkalommal jogainak erélyes védelmére felsekkent.

Papebroch munkájára sehol sem lehetett oly jól felelni, mint sz. Germain des Prés kolostorában, a hol a legtöbb és legrégebb oklevelek és kéziratok állottak a kutató rendelkezésére. A rend a tudós Dom Jean Mabillon-t bizta meg a felelet elkészítésével. Mabillon e munkát el is vállalta és korszak alkotó nagy munkája „De re diplomatica libri sex“, mely még most is a diplomatikai tudomány alpműve, és mely

¹ Teljes czime ez: De re Diplomatica libri sex, in quibus quidquid ad veterum instrumentorum antiquitatem, materiam, scripturam, et stilum; quicquid ad sigilla, monogrammata, subscriptiones, ac notas chronologicas; quidquid inde ad antiquariam, historicam, forensemque disciplinam pertinet, explicatur et

mai napság a merovingi oklevelek tekintetében a legfontosabb mű már 1681-ben megjelent. Megjelenése nagy feltűnést okozott a tudományos körökben, és maga Papebroch is levéllileg fejezte ki Mabillon előtt e classicus munka megjelenése fölötti őszinte örömét.¹

Mabillon volt az első, ki munkájában helyesen kiemelte, hogy az okleveleket és ezeknek hitelességi jeleit „pro ratione temporum“ kell vizsgálni, és evvel kijelölte azon utat, melyen minden további kutatásnak indulnia szükséges. De mindamellet azon canonok,² melyeket az oklevelek hitelességének megvizsgálásánál főleg tekintetbe veendőknek tartott, kevés gyakorlati érvénnyel bírnak; és mindamellett, hogy Ruinart Tivadar Mabillon munkájának második kiadásában alaposabban fejtegette és érthetőbb formába öntötte azokat, ez alakban sem tekinthetők a diplomatikai kritika egyedüli szabályainak.

Mabillon munkája az oklevéltant önálló tudományává tette és ez időtől fogva kezdett az a többi tudományoktól függetlenül fejlődni. Ezen fejlődésnek jellemzése azonban, nem lévén egyes oklevelek hitelessége fölötti vitákhoz kötve, értekezésem keretén kívül esik.

3. Oklevélhamisítók Magyarországon.

Valamint a külföldön, úgy nálunk is találkozunk a lefolyt századok hosszú során át számtalan oly egyénnel, a ki hamis oklevelek alapján óhajtott magának valamely, öt különben meg nem illető, jogot szerezni.

Hogy hamisítók nálunk minden időben elég nagy számmal voltak, azt mutatják a hamisítók ellen hozott törvényeink, melyeket ez értekezésem végén bővebben fogok fejtegetni. A legtöbb hamisító neve ugyan nem jutott reánk, de azért még elég tekintélyes az általunk ismert nevek száma is. A következőkben szándékozom a legnevezetesebb hamisítók neveit elősorolni.

illustratur. *Acedunt Commentarius de antiquis Regum Francorum palatiis, Veterum scripturarum varia specimina, tabulis LX. comprehensa. Nova ductorum et amplius monumentorum collectio. Op. et studio Domini Johannis Mabillon Presb. ac Monachi Ordinis S. Benedicti e Congregatione S. Mauri. Lutetiae Parisiorum, sumt. Lud. Billaine in palatio Regio. 1681. in fol.* Ehhez járult 1704-ben: *Librorum de re diplomatica supplementum etc.* Mindakettőnek második kiadása Párizsban 1709-ben, a harmadik pedig Nápolyban 1789-ben jelent meg.

¹ Eszép levelet, Mabillon válaszával együtt, közli Schönemann Syst. d. Dipl. I, 69.

² De re Dipl. 241. l.

Az első hamisító,¹ kivel hazai okleveleinkben találkozunk, Pál Borics bán fia volt, ki 1259-ben IV. Béla király egyik oklevelét meghamisítván, ez alapon akarta Fülöp, akkori zágrábi püspöktől, szent Márton földét elfoglalni. Miután azonban Fülöp püspök hiteles levelekkel kimutatta, hogy ő az említett földöt frater Rembaldustól, a hospitális-rend akkori magyar- és szlavonországi főnökétől, törvényes módon vette; miután továbbá kitünt, hogy Pál királyi leveleket hamisított, és így csalási szándéka bebizonyított, „propter vicium compertae falsitatis“ nem csak szent Márton földének, hanem minden javainak elvesztésére ítéltetett.²

1268-ban Róland szlavoniai bán bizonyos Beriszláv, Vulessk és társaik felett hamisítás miatt törvényt ült, mert egy bizonyos Márton nevű zágrábi vár-jobbágnak Blagusa nevű földét maguknak jogtalan módon hamis iratokkal akarták megszerezni. Csalási szándékuk Róland bán ítélőszéke előtt kitünnév, orraiknak izzó vassal való megbélyegzésére ítéltettek (secundum regni consuetudinem eorundem nasi ferro candenti signari debuissent); de Béla, akkori horvát-szlavon- és dalmátországi vezér (dux totius Sclavoniae, Dalmaciae et Croaciae), Henrik bán és Dénes udvarbíró kérelmére az említett csalóknak megkegyelmezett és csak hajaikat vágatta le büntetésül (abscidi fecimus crines suos.)³

1296-ban használta Gogan, zágrábi örkanonok, az általa őrzött hiteles káptalani pecsétet saját készítményű hamis oklevelek hitelesítésére, és bünténye miatt Mihály zágrábi püspök által a kanonoki állástól elmozdított. A káptalan pecsétjét pedig ezentul, Mihály püspök utódjának Kazsotics Ágostonnak rendelete folytán, nem egy hanem hét kanonok őrizte együttesen. De miután e pecsét durván volt kivésve, sokan utánozták azt csalási szándékból, és azért a káp-

¹ Hogy különben már előbb is hamisítottak hazánkban okleveleket kitűnik többek közt Rogerius-ból, ki (Schwandner, *Scriptores R. H. I.*, 510) elbeszéli, hogy a tatárok, megölvén a királyi cancellariust, a nála levő királyi pecsétet elvették és avval az általuk készített hamis okleveleket megerősítették. — Horvátországban különben már a XI. század végén említettnek hamisítók; egy a XII. század elején irt oklevélben ugyanis a többi közt ez is olvasható: »temporibus apud nos Colmanni regis quidam peruersi nepotes Uirre substraxerant aliquos agellulos de predicta possessione falsificantes cartam istam.« (Mon. slav. merid. VII, 93.)

² IV. Béla királynak erre vonatkozó 1259. szept. 2-án kelt oklevelét l. munkám függelékében 2. sz. a.

³ Tkalčić, *Monumenta hist. Episcopatus Zagrab. saec. XII. et XIII. Zágráb, 1873. I.*, 137 l., CXXVI. sz.

tan magának 1323-ban új pecsétet készíttetett, melyet 1371-ig használt. Ez évben adott I. Lajos király ismét új pecsétet a káptalannak, mert az előbbi szintén sokszor hamisított. Ezen, I. Lajostól adott, pecsétet használta a zágrábi káptalan mindaddig, míg locus credibilis volt. És most is egy hasonló pecsétet használ.¹

1326-ban „Desew filius Stephani de Mezes“ hamisított oklevelet, mint az egy az évi, Knauz említet értekezésében közölt, oklevélből kitűnik.²

1338-ban egy ismeretlen ember (quidam homo iniquitatis et perditionis filius) XII. Benedek és XXII. János pápák nevére kiállított, és hamis pápai pecsétekkel ellátott, ál-oklevelekkel Cseh-, Lengyel-, és Magyarországot beutazta és állítólag jótékony egyházi czélokra fölhasználható pénzadományokat gyűjtött ez országokban; állítván, hogy az említett pápai levelek alapján hatalma van bárkinek, a ki valamit szent czélra adományoz, bűncit megbocsátani. Eljövén e család Magyarországra, hogy itt is folytassa csalásait, Nyitramegye egyik helységében (ad quendam villam vocatam Rathe) súlyosan megbetegedett, és halálos ágyán az ottani Domokos nevű plébánosnak bűnét bevallván, e lelkész szemei előtt semmisítette meg a hamis leveleket. Az összeggyűjtött nagy mennyiségű arany és ezüst tárgyakat és pénzt pedig (Viginti tres marchas auri, octo Marchas argenti et in uno Marsupio Denarios et Grossos argenteos diversarum monetarum, annulos et Monilia argentea, que ponderant circa quindecim Marchas, nec non quinque Ciphos argenteos) az említett Domokosnak adta át, hogy ez azt a pápai kamarának beszolgáltassa.³

1347. mártius 4-én írta VI. Kelemen pápa Gergely csanádi és Miklós pécsi püspököknek, hogy ő hallotta, mikép Zágrábi Antal, szent-Ferenc-rendi szerzetes, több oklevelet, különösen pedig IV. Ince pápa egyik bulláját, hamisította és azokat a veszprémi püspököknek és az ottani káptalannak eladta. A pápa felszólítja az említett püspököket, hogy a dolgot megvizsgálják és ha Antal szerzetest bűnösnek találják, idézzék őt bizonyos meghatározott időre a pápa ítélőszéke elé, hogy ott megérdemlett büntetését elnyerje.⁴

¹ Tkalčić, Mon. hist. Episc. Zagrab. I, II. l.

² Knauz, Mikép ismerték fel stb. »Uj magy. muz.« 1858. I, 397. »in ipsarum patencium literarum tenore, sigillo et litteris circumferencialibus, non modica falsitatis suspicio cuilibet apparebat.«

³ Theiner, Monum. Hungariam sacram illustrant. I, 621.

⁴ Theiner, Mon. Hung. sacr. illustr. I, 735.

A XIV-ik század végén találkozunk a legmerészebb magyar hamisítók egyikével. Ez a hirhedt „Johannes litteratus maledictae memoriae“, ki Zsigmond király korában Túróczmegyében annyi oklevelet hamisított, hogy ez által az ottani jog- és birtokviszonyokban a legnagyobb zavar támadt. Úgy hogy Zsigmond király kénytelen volt 1391-ben udvarbíráját Bubek Imrét Túróczmegyébe küldeni, a ki is a túróczmgyei rendek közgyűlésében az ottani nemesek összes okleveleit megvizsgálta és az általa valódiaknak és hiteleseknek elismereteket jegyzékbe irta. E lajstrom, mely eredetiben reánk jutott, a híres „Regestum de Thurócz“, középkori történelmünk legnevezetesebb emlékeinek egyike. János pap hamisításai miatt valószínűleg halálra ítéltetett;¹ a szerencsétlen férfiú előéletéről pedig semmit sem tudunk.

Egy Knauz Nándor által² közölt oklevélből ismerünk még egy hamisítót, ki a XIV-ik század utolsó éveiben élt. Ezen 1399-ben kelt oklevélben ugyanis egy Békatoroki Picsere László (Ladislaus Pichere de Bekatorok) és Berzethemonostori Berzethey Miklós (Nicolaus dictus Berzethe de Berzethemonostora) között folyt per menete beszéltetik el. E perben Picsere László egy állítólag IV. Béla királytól kiadott oklevelet mutatott be,³ mely a bírák és más szakértő férfiak vizsgálata folytán hamisnak találtatván, László hamisítás miatt halálra és birtokainak elvesztésére ítéltetett. Érdekes a Knauz által közölt oklevélben Picsere László hamisításának a bírák által készített kritikája, mely így hangzik: „que quidem litera (így) privilegialis, ab ipso domino Bela rege loquens, omnibus ipsam intuentibus, legentibus et audientibus in stilo, ut prescribitur, incongrua et confusa, in scriptura mala et puerili, penitus nequiciosa et in quibusdam verbis cancellata, in anno autem veritate discrepans, in pargameno novo, serico novo, Cera sigilli maliciose denigrata, sigillum autem cum alio vero sigillo dicti domini Bele regis per nos mensuratum, minus et distortum ac pessimum esse adinveniebatur, et eulentissime apparebat“.

Albert, I. Ulászló és V. László királyaink korában élt azon hamisító, kinek emléke törvénykönyvünkbe is betéttetett. Ez Zömlényi Gábor (Gabriel literatus de Zömlén), kit a magyarországi karok és rendek 1448-ban hamisításai miatt halálra ítélték. Halála előtt „ad

¹ T u d. G y ű j t e m. 1819. IX. Köt. 85. 1. szerint elégetett, és Bobroch nevű faluban lévő jószágát is elvesztette.

² Uj magy. muzeum. 1857. I. 273.

³ Melyet Fejér IV. 3. 188 mint valódit közöl.

puritatem suae conscientiae“ nyilvánosan bevallotta, hogy 44 oklevelet hamisított. E 44 oklevelet a karok és rendek 1448-iki, „feria secunda proxima post festum sacratissimi Corporis Christi“ kiadott,¹ oklevele részletesen felsorolja, Zömlényi Gábor saját írás- és szóbeli vallomása szerint. E sorozat végén Zömlényi szükségesnek tartotta, különösen kiemelni, hogy neki bűnrészesé nem volt, hanem hogy ő mindezen okleveleket maga készítette. anélkül, hogy őt erre valaki fölszólította volna; sőt hogy azok, a kik számára az illető okleveleket írta, nem is tudták e levelek hamis voltát.² Úgy látszik, hogy ezen kijelentésre Zömlényi kényszerítettet, nehogy oly magas rangú főurak mint Rozgonyi István, Széchényi László, Erdeody György, Cháky Ferencz, Báthory Tamás fiai stb. a hamisítás miatti vád alá essenek.

1467-ben az Egri káptalan hamis oklevelek készítéseért hiteles pecsétje elvesztésével büntettetett.³

Mátyás királyunk korában találunk hazánkban egy oklevél-hamisító főpapot is: Döbrentei Tamás, nyitrai püspököt. Mátyás király ugyanis a Zwoynik vára alatti táborban 1464. november 9-én kelt oklevelével tekintetbe véve Kanizsai László főlovászmester hű szolgálatait, melyeket ez előbb atyjának Hunyady Jánosnak és a szent koronának, később pedig magának Mátyásnak tön, Döbrente várát a hozzá tartozó Döbrente, Arda, Jákó és Tocsá helységeivel, valamint Pápa helységét és a sárosfői részjórészt Veszprémmegyében, továbbá Keszi, Megyer, Szerdahely, Dezics, Gutorfölde helységeit Zalamegyében, Káld és Gulács helységét Vasmegyében, végre Remetét Temesvárm-

¹ Verböczi, Tripartitum etc. Pars II. Tit. 14. §. 50—82.

² »Item omnia praemissa per neminem sunt facta, praeterquam per Me Gabrielem. Et omnibus notum sit: quod ista omnia quibus data sunt, et assignata, non quod ipsi per me ea fraudulenter facere procurassent; sed per me facta sunt sinistre. Et semper hi iidem easdem crediderunt esse veras et iusto modo emanatas. Ergo nullus debet suspicari, quod isti essent culpabiles in praemissis, quia non est de ipsorum fraudulentis, sed ex meis.« Tripart. II. Tit. 14. §. 81.

³ Ez kiténik Mátyás királyunk, 1467. die dominica proxima ante festum Beati Laurentii Martyris kiadott, okleveléből, melyben az egri káptalannak visszaadja elveszett pecsétjét. Ez oklevélben a többiek közt ezt mondja: »Quod licet Capitulum Agriense, propter proscriptionem, quam ratione emanationis quarundam falsarum litterarum, in iudicio generali Comitatus Hevesiensis, de nostra Commissionem per fidelem nostrum Magnificum Michaelum Országh de Guth, dicti Regni nostri Hungariae Palatinum, novissime celebrato, incurrerat; Sigillum eorum, quo utebantur, de iure et consuetudine nostri Regni amiserint.«

gyében minden tartozandóságaikkal, melyek Döbrentei Tamás nyitrai püspöknek, Miklós és Lőrincz Döbrentei Hím fiának, valamint Remetei Miklósnak ugyancsak Him fiának hűtlensége folytán törvényesen a koronára szállottak, a nevezett hűtlenek minden jószágaival együtt, az említett Kanizsai Lászlónak adományozza. A Döbrentei család tagjainak eme hűtlensége pedig abban állott hogy ők, míg Mátyás király Zwojnik várát vívta, szentmártoni és döbrentei váraikba cseh és idegen zsoldosokat fogadva, e várak környékén raboltak és gyujtogattak, ezenfelül pedig leszedvén a király némely okleveleiről a királyi pecsétet azt általok készített hamis levelekre függesztették és ezeket pereikben használták.¹

1482-ben Daróczy László, mint Deregynei Mihály kiskoru fiának Lénárdnak procuratora, Báthori István országbíró előtt megjelent és, Rákóczi Pált úgyszinte annak testvéreit Endrét, Gáspárt és Melchiort azzal vádolta, hogy ezek „ex cogitata quadam iniqua ac dampnabili et fraudulenta dolositate“ hamis oklevelet készítettek és ennek alapján az említett Deregynei Lénárdot és anyját Borbálát Zemplénmegyében levő Deregnő nevű jószágukból kikergettek, és e jószágot maguknak eszközölték ki. Az ügy az országbíró előtt megvizsgáltatván Rákóczi Pál és testvérei oklevélhamisításban bűnöseknek találtattak, reájuk a nota infidelitatis és javaik elvesztése kimondatott és ezen ítélet végrehajtásával a leleszi convent bizatott meg.²

Végre még egy hamisítót kell megemlítenem, ki ugyan korát tekintve (a XVI-ik század első felében élvén) már értekezésem keretén kívül esik, de miután merészsége és a hamisításaival elért siker által minden addig élt hamisítót messze túlszárnyalt és miután élete Magyarországon kevésbé ismert, azért akarok róla röviden megemlékezni. E hamisító Skalics Pál (Paulus Scalichius), zágrábi polgár, hírneves tudós, katolikus és protestans pap, Poroszország első minisztere, a világ legnagyobb csalóinak egyike, a XVI. század valódi Cagliostroja.

Skalics Pál született 1534. Zágrábban szegény szülőktől. 13 éves volt midőn 1547-ben a bécsi egyetem anyakönyvébe iktattatott. 20 éves korában Ferdinánd császár udvari káplánjává neveztetett ki. Mint ilyen hamisította az első oklevelet. Ez egy adománylevél volt,

¹ Sigyllis a quibusdam literis nostris fraudulenter distractis et eisdem aliis literis, per eosdem videlicet dolose fabricatis, impressis, cum iisdem in nonnullis caesarum suarum processibus nomine literarum nostrarum Regalium usi exstissent. T e l e k y, A Hunyadiak kora. XI, 96.

² Lásd: Függelék III. sz.

melyet állítólag IV. Béla király adott volna 1263-ban Likai Skalics Bertalannak, a tatárok elleni háborúban szerzett érdemei megjutalmazásául Skardona várát, a likai kerületet és az Una folyó mindkét partján elterülő földet adományozván neki. Ezen hamis oklevelet, melyet egy a Frangepan család tersakti levéltárából ellopott pecséttel látott el, Skalics először 1552-ben a laibachi püspök által másoltatta és azután Ferdinand császárnak terjesztette elő megerősítés végett. A császár 1555. márczius 1-én átírta és megerősítette is ezen hamis oklevelet, és Skalics fölbátorítva e siker által mindjárt elkezdte likai és unai gróf (comes Hunnorum et Likae), scardonai báró stb. címeket használni. Ezen a császár által hitelesített hamis oklevélre építette minden későbbi hamisítványát, melyek mind arra czéloztak, hogy állítólagos fényes származása minél inkább kitüntessék. Így egymásután kimutatta hamis oklevelek segítségével rokonságát a Della Scala házbéli veronai fejedelmekkel, a beneventi és samniumi hercegekkel, a byzanti Palaeologokkal, a bosnyák és szerb királyok és despotákkal, a brandenburgi hercegekkel, sőt még Korvin Mátyás magyar királlyal is, kinek atyja Hunyady János szerinte épen a Skalics házból származott. Ily túlságos nagyravágyásnak idővel fel kellett ébreszteni ellenségei gyanuját, kik a császárnak bebizonyítani törekedtek, hogy Skalicsnak genealogiája hamis és hogy e fiatal pap nem egyéb közönséges csalónál. Látván Skalics, hogy ily körülmények közt Bécsben többé nincs maradása, áttért a protestáns hitvallásra és Maximilian király protestáns pártjának ajánlóleveleivel elment először Württembergába Kristóf herceghez, ki őt szépen fogadta, innen pedig 1561-ben Albrecht porosz herceg udvarába Königsbergába. Állítólag fényes származását és rokonságát a veronai és beneventi fejedelmekkel, a bajor és porosz uralkodókkal, Palaeologos Andronicus császárral, Ferdinánd és Jakab nápolyi és arragoniai királyokkal, Péter sicíliai királlyal, Korvin Mátyás magyar királlyal, Erzsébet kasztíliai királynővel, Johanna sicíliai királynővel, Isabella novarai királynővel, és a milánói, montferrati, mantuai stb. hercegek és fejedelmekkel hamis okmányaival itt is kimutatván, annyira megnyerte Albrecht herceg bizalmát és kegyét, hogy ez őt azonnal első miniszterévé és tanácsosává nevezte ki. Skalics ezen kitüntetése még inkább föllázította ellenségeit, úgy hogy ezek ismét elkezdtek ellene a császári udvarnál és a lengyel királynál áskálódni, és valóban addig vittek a dolgot, hogy Skalics kénytelen volt Poroszországot 1565-ben elhagyni és előbb Danzigba, azután pedig Párizsba menekülni. Ezentúl minden erejét arra hasz-

nálta föl, hogy állítólagos származását mégis be bizonyítsa és Poroszországba visszamehessen. De ez minden fáradozása daczára többé nem sikerült. Meghalt 1575-ik május hóban. Hamisításai, kézirati munkái és levelezései jelenleg a porosz titkos levéltárban Berlinben és részben a köningsbergai egyetem könyvtárában őriztetnek.

Skalics a XVI-ik század legnagyobb tudósainak egyike volt. 18 nyomtatott műve jutott reánk és 1559-ben megjelent Encyclopaediáját a tudósok a XVI-ik század legkitünőbb encyclopaediai munkájának tekintik. Skalics legnagyobb hibája határtalan nagyravágyása volt, mely őt mindig újabb és újabb csalásokra és hazugságokra készítette, megbélyegezván jellemét és roszhírűvé tevén nevét. Skalics ellen könyveket irtak: a Piscinarius név alatt ismert Dr. Vier János, a porosz Sick Péter és végre Vezhauseni Truchses Albert, ki Skalics genealogiai csalásait alaposan döntötte meg. De azon tudósok is elég nagy számmal voltak, kik Skalicsot egekig magasztalták. Ezek közzé tartoznak: Gabelchower Oswald, Schinkel Mátyás, Carrarius Ferencz, Rex János, Scrinius, Zell és mások.

Skalics életrajzát az újabb korban többen megírták; legbövebben Szakezini Kukuljević Iván „Pavao Skalić, gradjanin zagrebački itd.“ című 1875. Zágrábban megjelent munkájában, melyben Skalics arczképét is közli, egy egykoru rézmetszet nyomán.

Ezek az általam névszerint ismert régibb magyar hamisítók, hogy azonban ezeken kívül Magyarországon még igen sok oklevélhamisító élt, kinek neve reánk nem jutott, azt a levéltárainkban őrzött számtalan középkori hamis oklevél mutatja. E hamis oklevelek egyrésze, mint eredeti vétetett fel nagy oklevélgyűjteményeinkbe, különösen Fejér codexébe, hol most a valódiaktól való elválasztásuk csak a kritika segítségével eszközölhető.

Különben a hamis oklevelek, történelmi emlékek levén, nem egészen haszontalanok. Történelmi becsők azonban nem azon kort jellemzi melyből állítólag valók, hanem azt, melyben valóban készültek. Sokszor lehet bennük ama kor szokásai-, tradíciói- és más állapotairól érdekes adatokat találni. Ez természetesen csak akkor lehetséges, ha a hely és az idő, melyben az illető hamis oklevél valóban készült, meghatározható, a mi a legtöbb esetben igen nehéz feladat és csak az által oldható meg, ki az illető kort, melyben és a helyi körülményeket, melyek befolyása alatt valamely hamisítvány készült, különös tanulmány tárgyává tette.

4. *Bella diplomatica* Magyarorszáiban.

A magyarországi oklevélhamisításokról értekezvén, még a Magyarorszáiban lefolyt diplomatikai harcokról kell, ha röviden is, megemlékeznünk. Egyes oklevelek hitelessége fölötti ily viták nálunk gyakrabban fordultak elő. Ilyen volt a Kövesdi László által 1784-ben földézett rövid ideig tartott vita a bozói premontreirendű prépostság alapítólevele és ennek átiratai fölött; ilyen volt továbbá az 1799-ben támadt vita a munkácsi ruthén kolostornak 1360-ban Koriatovics Tivadar által történt alapítása fölött.

Azonban csak két diplomatikai harc volt az, mely nálunk nagyobb nevezetességre tett szert, t. i. a II. Sylvester pápa bullája fölötti, és a szent István által a pannonhalmi kolostor számára kiállított alapítóoklevél fölötti.

Az Inchofer Melchior által kiadott,¹ állítólag II. Sylvester pápától 1000-ik évből származó bulla ellen először az Iglói születésű nagy kritikus Schwarcz Gottfried szólalt fel 1740-ben.² Ellene a bullát leginkább védelmezték: szent István életirója, a belga Stilting,³ és a magyar jezsuiták, kikkel maga Kollár Ádám is tartott egyideig.⁴ A bulla hitelessége ellen pedig Schwarczon kívül fölszólaltak még Kerchelich Balthasar, zágrábi kanonok, a ki Kollárt is meggyőzte a bulla hamis voltáról,⁵ és Kovachich Márton György. Jelenleg a bulla szövegét, melyet valószínűleg Levakovich Raphael készített, senki sem ismeri el valódinak.

Sokkal nevezetesebb volt ennél, már csak azért mert sokkal nagyobb diplomatikai apparatussal vivatott, a Pannonhalmi benzésrendű apátság alapítólevelének hitelessége fölötti diplomatikai harc, mely egészen korunkig elhatott. Szent István 1001-iki alapító-oklevele ellen az első, tudományos czélekből történt, támadást Mansi János Do-

¹ *Annales ecclesiasticae Regni Hung. Romae, 1644, in fol.*

² Ily című munkáiban: *Initia Religionis Christianae inter Hungaros Ecclesiae orientali adserta. Auctore Gabriele de iuxta Hornad, Hungaro. Frankfurt, 1740. 4.º.* és: *Entlarvte Bulle Pabsts Sylvester des II., die er an den heil. Stephanus, König in Ungarn, abgeschickt haben soll, von D. Gottfr. Schwarz in Rinteln. Lemgo, 1777. 4.º.*

³ *Acta SS. mens. Sept. die 2.*

⁴ E munkájában: *Historia diplomatica juris Patronatus Apostolicorum Hungariae regum. Vindobonae, 1762. 4.º.*

⁵ A mint az Kollár ezen munkájából látható: *De originibus et usu perpetuo potestatis legislativae circa sacra Apostolicorum Regum Hungariae. Vindobonae, 1764. 8.º.*

monkos intézte 1747-ben. Mansi támadása nagyon ügyetlen volt és azért zajtalanul hangzott el. Súlyosabb hatása volt ennél Cornides Daniel támadásának, ki Koller Józseffel és Dobai Székely Sámuellel folytatott levelezésében ezekkel az oklevél hitelessége elleni érveit részletesen közölte. Cornides levelei ugyan zajt nem ütöttek, miután tisztán magán érdekűek voltak; de annyiban nevezetesek, hogy az ezekben fölhozott érveket Benczur József, a ki 1779. névtelenül megjelent munkájában¹ az első nyílt támadást intézte az oklevél ellen, a magáéivá tette. E munka idézte fel azon nagy diplomatikai harcot, mely egészen napjainkig tartott. Miután e harcz történetét Fejérfpataky László „A pannonhalmi apátság alapító-oklevele“ című, Budapesten 1878-ban megjelent, kítünő művében részletesen tárgyalja, azért azt e helyt nem ismételem. Csak azokat az írókat akarok itt röviden felsorolni, a kik eddig az oklevél ellen vagy mellett irtak. Az oklevél hitelességét megtámadták: Benczúr József még egyszer 1780-ban,² azután madnem nyolczvan évvel utánna nagy történetírónk Horváth Mihály,³ továbbá 1869-ben Szabó Károly,⁴ és végre ismét Horváth Mihály legújabbán megjelent művében.⁵ Ezen írókkal szemben védelmezték az oklevél hitelességét a következők: 1779-ben Batthyány Ignác gróf, akkori egri nagyprépost, később erdélyi püspök, Agamans Palladius álnév alatt irta az első védiratot.⁶ Még ugyanazon évben 1779-ben jelent meg Gánóczy Antal, nagyvárad kanonok, védirata is.⁷ 1780-ban jelent

¹ Schreiben an einen Freund, darin einige Zweifel wider die Aechtheit der Stiftungsurkunde, welche der heilige Stephan, erster König von Ungarn, dem Benediktinerkloster des heiligen Martinsberg im Jahre 1001 ertheilt haben soll, dem Gelehrten zur Prüfung vorgelegt werden. Wien, 1779. 8°. 791.

² Következő munkájában: Libelli, quibus Anonymus authentiam diplomatice anno MI. in dubium vocans, adversus illustrissimi Agamantis Palladii Responsa, clarissimi Chrysostomi Novák Vindicias, reverendissimi Antonii Gánóczy Castigationes defenditur. Bécs, 1780. 8°. 3 rész.

³ Századok. 1868. 1—10 lap.

⁴ Szabó Károly, Magyar vezérek kora. Pest, 1869. 399. l.

⁵ Horváth M., A kereszténység első százada Magyarországon. Budapest, 1878. 190—201. l.

⁶ Agamantis Palladii, academiae Philalethorum socii, responsa ad dubia Anonymi adversus privilegium s. Stephani, abbatiæ S. Martini de Monte Pannoniæ anno MI. concessum, proposita. 1779. 8°. 84 l.

⁷ Libellus castigatus, sive refutatio argutiarum, quas scriptor Anonymus adversum diploma S. Stephani regis, archiabbatiæ S. Martini de sacro Monte Pannoniæ anno MI. collatum, sophisticè obiicit. Opera et studio Antonii Gánóczy. Nagyvárad, 1779. 8°. 281 lap. E munka 1780. német fordításban is megjelent.

meg a harmadik védőirat, melyet a szent-mártoni benzés-rend megbizásából az akkori sz. mártoni könyvtárnok Novák Chrysostomus irt.¹ E védőirat tagadhatatlanul egyike a legjelentékenyebbeknek. Két évvel ezután megczáfolta Koller József, a pécsi egyházmegye historiographusa, Benzurnak „ujabb kétségeit“ is,² és ezzel véget ért a nagy diplomatikai harc a legujabb korig, a mikor Horváth Mihály támadása által újra föléledt. Ezen új támadás ellen védelmezték az oklevél hitelességét: 1868-ban az akkor már veterán Podhradzky J.,³ 1869-ben Mátyás Flórián,⁴ 1874-ben Knauz Nándor,⁵ és végre 1878-ban Fejérpataky László, ki már említett, nagy diplomatikai ismeretekről tanuskodó, munkájával a kérdést talán végkép eldöntötte.

¹ *Vindiciae diplomatis, quo Sanctus Stephanus primus Hungariae rex monasterium S. Martini de Sacro Monte Pannoniae ordinis S. Benedicti anno MI. fundaverat, a P. Chrysostomo Novák. Buda. 1780. 8°. 152. l.*

² *Koller, Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. Pozsony, 1782. 4°. Appendix IV, I, 428—472. l.*

³ A pannonhalmi apátság alapító levelét nem készítették az ottani szerzetes férfiak, hanem az szent István királynak eredeti és hiteles oklevele. Védőkép irta P. J. Buda. 1868. 72 l.

⁴ Asztrik-Anasztáz, első esztergomi érsek, és sz. István 1001-iki oklevele fölött értekezik Mátyás Flórián. Buda, 1869. 16 l.

⁵ Knauz, *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Esztergom, 1874, 1—30 l.*

Az oklevelek hitelességének jelei.

I.

Az oklevelek hitelességének megvizsgálásánál kétféle ismertető jelek veendők tekintetbe és pedig a külső és a belső jelek (criteria externa et interna.)

Külső jelek alatt azokat értjük, melyek az oklevél külalakját képezik eltekintve annak beltartalmától; vagy Sickel szerint, külső jelek azok, melyeket nyomtatás által nem vagyunk képesek visszaadni. Ilyenek az oklevél anyaga, az oklevél alakja, és az írás alakja; ezenkívül ideszámíthatók még az oklevelek hitelesítésére használt külső jelek, mint a pecsétek, monogrammák, cirographumok stb.

Az oklevelek hitelességének belső jeleit az oklevél tartalma képezi mely nyomtatásban is visszaadható. Ily jelek a nyelv sajátosságai (a helyesírás, nyelvtani alakok stb.), az oklevéltani formulák és az oklevelek történelmi és jogi tartalma.¹

Miután ez értekezésemet nem diplomatikai kézikönyvként irtam, az oklevelek külső és belső alkatrészeinek hosszas fejtegetése feladatához nem tartozik, de azért általánosságban az oklevelek hitelességének említett jeleiről a következő megjegyzéseket mégis kockáztatom. E fejtegetésben azonban főtekintetet fogok a horvát oklevelekre fordítani.

A) A külső ismertető jelek.

1. A z o k l e v e l e k a n y a g a.

Az oklevelek külalakját képező külső kriteriumok között első helyen az oklevélnek anyaga ismertetendő. Az oklevelek a középkorban egyiptomi papyrusra, bőrre, hártyára és rongyokból készült papirusra irattak.

Az egyiptomi papyrus csak a legrégebb időkben használtott, és így reánk nézve fontossággal nem bír. Leghosszabb ideig

¹ Sickel, Urkunden d. Karolinger. I, 56. s. köv. 1.

a pápai cancellária használt okmányai kiállításához papyrust, a hol is még a XI. század kezdetén előfordul.¹

A bőr használatára nálunk ugyan nem, de a délszláv tartományokban (különösen Dalmatiában) találunk egyes példákat a legrégebb időkben.

Nálunk már a legrégebb időkben is a hártya volt általános és a XIII-ik század végeig kizárólagos használatban. A hártyát (charta Pergamena, membrana) állítólag II. Eumenes (197—158 Kr. előtt), Pergamus királya, találta föl. A hártyát könyvek írására már a Krisztus utáni első századokban használták, de oklevelek írására csak a VII. században kezdték alkalmazni. A legrégebb hártyára írt oklevél, melyet ismerünk, egy meroving királyi okmány 677-ből.²

A középkorban kétféle hártyát különböztettek meg, t. i. az olasz-spanyol és a német-francia hártyát. Az olasz-spanyol hártya külső oldala sárga vagy szürke és meglehetősen durva, míg a belső fehér és síma; későbbi korban ezen belső oldalt mézszszel fehérre festették; e festéket aztán idővel a tinta kiette, úgy hogy néha az írás helyén csupán csak mélyedések maradtak hátra. Az oklevelek belső fehér oldalát albumnak nevezik. Hazánk társországaiban (Horvátország és Dalmátiában) majdnem kizárólag az olasz hártya használtott.

A német-francia hártya mindakét oldalon alig különbözik; és ez volt a középkorban Magyarországon általános használatban.³

A pamutból vagy vászonrongyokból készült papiros nyomát Európában először a XI. században találjuk. Az első papirosra írt oklevél, mely még jelenleg eredetiben fönmaradt, Rogerius sicíliai király egyik 1102-iki oklevelé. Nálunk a papirost oklevelek írására csak a XIII-ik század végén és a XIV-ik elején kezdtek használni.⁴

A papirosra írt oklevelek hitelességének és eredetének kiderítésére nagy fontosságuk a papiroson előforduló különféle vízjegyek. Ezeket azonban nálunk még eddig nem méltatták kellő figyelemre.

2. Az oklevelek alakja.

Az oklevelek gyakran tekercsek (rotulus, Rollen) alakjában irattak. Ezen alak Magyarországon nem fordul elő, de igenis Dalmátiában és Horvátországban, mely vidékekre a szomszéd Velenceze

¹ A papyrusról lásd bővebben W a t t e n b a c h, Schriftwesen. 80—91. l.

² W a t t e n b a c h, u. a. h. 84. l.

³ A hártyáról l. bővebben: W a t t e n b a c h, Schriftwesen. 93—114. l.

⁴ A papirosról: W a t t e n b a c h, u. a. h. 114—123. l.

(hol ilyen rotulusok használtattak) mindig nagy befolyást gyakorolt. Különösen a végrendeletek irattak ily alakban; és a rendkívül gazdag raguzai levéltárban számos ily alakú végrendelet őriztetik, melyek nagy része a legrégibb időkből származik. Angolországban a királyi oklevelek még most is rotulusok alakjában iratnak és az angol országos levéltár tisztviselei épen az oklevelek ezen alakjától kapták a magister rotulorum és a custos rotulorum címeket.

Az oklevelek legközönségesebb alakja a nyilt-levél-alak (litterae patentes, chartae). Az ilyen oklevelek közönségesen össze vannak hajtva, a szöveg pedig csak az egyik oldalon van, és az oly oklevelek, melyeknek mindkét oldalára szöveg volna vezetve, igen ritkák. Az oklevelek ritkán képeznek egyenoldalu négyzetet, hanem közönségesen szélességük nagyobb, mint magasságuk, a szöveg pedig mindig a szélesebb oldallal párhuzamosan van írva. A magyar nemzeti múzeum könyvtárában lévő Kállay-levéltárban láttam azonban egy olyan oklevelet, melyre az írást a szűkebb oldalakkal párhuzamosan fölülről lefelé vezették.

Privát levelek vagy közügyben küldött missilisek közönségesen pecséttel voltak elzárva (litterae clausae). A pápák zárt levelei breveneknek neveztetnek.

Nagyobb oklevelek (litterae armales, czéhszabályok stb.) többnyire könyvalakban irattak.

A mi végre az oklevelek nagyságát illeti, ez igen változatos, mert vannak valóban óriási, több méter hosszú¹ oklevelek; és vannak ismét olyanok, melyek látogatójegyeinknél nem nagyobbak.

3. Az írásjelek.

A magyar oklevéltan csakis a latin írásjeleket veheti tekintetbe, miután Magyarországon (kivéve a szláv társországokat) majdnem a legujabb időig kizárólag a latin nyelv használtatott diplomatikai nyelvként.

A latin írásjelek eredeti alakja a capitalis alak. A capitalis betük mind egyenlő magasságúak és kizárólag egyenes vonalaktól állanak. Idővel az egyenes vonalak a könnyebb írás végett kikerekítették a miből aztán az uncialis írásjelek alakultak.

A capitalis és uncialis betük a legrégibb korban csak nagy betük (majusculák) alakjával bírtak. Később keletkeztek a kis betük (minusculák) is, melyek ismét két alfajra osztattak: ezek egyike

¹ W a t t e n b a c h, u. a. h. 141. l.

mely egyenesen álló össze nem függő betűkből áll, nevezetik minuta erectának; a másik pedig, mely inkább fekvő és betűi összefüggésben állanak egymással, minuta cursiva nevet visel.

A minuta cursiva Európa egyes népeinél bizonyos nemzeti jelleget öltött magára, mely azután e népeknél századokon keresztül használatban maradt. Így keletkeztek a longobard, a visigóth, a frank és az angolszász nemzeti írások. A horvát királyok oklevelei a XII-ik század végeig longobard írással voltak írva.

A magyar királyi oklevelekben a XII. századig a minuta erecta használtatott. A XII. században a cursiva kezdett uralkodni, mely későbbben szögletessé és mintegy törtté (gebrochen) lett. Ezen fracturának nevezett, írás volt az, mely a XIV. és XV. század okleveleit majdnem olvashatatlanokká tette.

Az Árpádok alatt az oklevelek első sora közönségesen igen hosszúra húzott betűkkel (scriptura longior) van írva.

Az írásjelekhez kell még a *chrismonokat* és a *monogrammákat* is számítani.

A *chrismonok* Christus nevének monogrammái, és a szóbeli invocatio symbolicus jelei. Közönségesen az oklevél első sorának kezdetén állanak. Nálunk igen ritkák és csak néhány árpádkori oklevelen fordulnak elő. A legrégebb köztük a sz. István 1001-ik oklevelén levő. Valamely oklevél scriptorának (és így hitelességének is) meghatározására a *chrismon* is képezhet kiinduló pontot; valamely oklevél vizsgálatánál tehát a *chrismont* nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A *chrismon* mellett közönségesen a *labarum Constantini* áll, melyet gyakran *chrismon* nélkül is használtak. Így I. Endre a *chrismon* jegyet elhagyva, csak *labarum Constantini*-val kezdi a tihanyi apátság 1055-iki alapítólevelét.

A monogrammákról később lesz szó.

Ezekon kívül az írásjelekhez számíttatnak még a rövidítések (abbreviaturák) is. A középkori írók azt, hogy valamely szó rövidítettett, közönségesen valami jellel jelezték. E jelek vagy csak általánosan azt mutatták, hogy valamely betű vagy szótag kihagyatott, és azért minden esetben használhatók (ilyen az egyenes vonás a szó fölött, pl. *eps* = *episcopus*, *kma* = *karissima*, *dns* = *dominus* stb.); vagy pedig alakjuk által többé kevésbé biztosan árulják el a kihagyott betűk vagy szótagok minőségét (ilyenek a *prae*, *per*, *pro* szavak jelezésére használt jelek, a *con* és *us* szótagok jelei, az *et* szónak jele stb.). Különben a rövidítések oly számosak és változatosak, hogy nem lehet

főladatom róluk ez értekezés szűk keretén belül többet szólani, a mi különben annál kevésbé szükséges, miután a rövidítésekről tudományunknak több kiténő kézikönyve van. Csak azt kell még megemlítenem, hogy a rövidítési jelek mennyisége és minősége az oklevelek eredeti voltának megítélésére nagy fontosságú. Általában minél régiebb valamely oklevél, annál kevesebb és egyszerűbb rövidítést fogunk benne találni, míg a XIV. és XV. század okleveleiben gyakran minden szó rövidítve van, a mi ez oklevelek olvasását rendkívül megnehezíti,

Az írásjelekről szólván, az interpunctio-ról is meg kell emlékeznünk, miután ez is tekintetbe veendő az oklevelek hitelességének vizsgálásánál. A legközönségesebb interpunctiói jel a középkori oklevelekben a pont (.), mely majd a betűk alsó, majd azok felső része mellett, majd pedig középen áll. Néha két vagy három pont is áll egymás fölött. A tizenharmadik századtól kezdve azonkívül a vessző is kezd közenségesse lenni, mely többnyire csak egyenes vonalhoz () hasonlít. A ritkább interpunctiókhoz tartoznak a felkiáltó jel (!), egy a mi kérdőjelünkhöz hasonló jel (?), a pontos vessző (;) stb. Az interpunctiókkal közel rokonságban állanak a kötjelek, melyek azt mutatják, hogy valamely a sor végén álló szó részekre osztott és a másik sorba átvitetett; ezek azonban az oklevelekben rendkívül ritkák, és könyvekben is csak a XII-ik században kezdenek előfordulni.

A mi az írás színét illeti, erre nézve megjegyzendő, hogy hazánk középkori oklevelei írásánál mindig csak a fekete tinta használtatott, legfőljebb az oklevél első kezdőbetűje festetett néha más színnel. A fekete tinta az idő befolyása alatt igen változott; némely oklevélben ugyanis egészen fekete és fényes maradt, másokban világosabb lett, némelyekben pedig annyira elhalványult, hogy most alig olvasható. Sőt néha egy és ugyanazon oklevélben is különbözik a tinta színe. Ezen utóbbi körülmény onnan eredt, hogy az illető oklevél nem minden részei irattak ugyanazon időben és ugyanazon tentával; vagy pedig hogy az egész oklevelet nem egy kéz írta, mert a tinta feketeségére annak mennyisége is gyakorol befolyást, ez pedig attól függ, hogyan tartja az illető író az írószereket és nehezebb vagy könnyebb-e keze.

Ha egy oklevél a későbbi korban hamisítottot, az oklevéltanban járatos szakférfiu sokszor az íráson is könnyen megismerheti a hamisítást. A kérdés ugyanis, hogy valamely oklevél írása megfelel-e az illető kornak vagy nem, annál könnyebben dönthető el, miután az írás különböző időkbéli fejlődését a számtalan reánk maradt emlékek

alapján biztosan lehet követni. És ha valamely irnok az előbbi idők írását akarta utánozni, ez neki ritkán sikerült, sőt a legtöbb esetben bizonytalan reszkető vonásain hamisítását azonnal meg lehet ismerni.

Mindamellett azonban, ha valamely oklevél írásjeleinek figyelmes megvizsgálása arról győz is meg bennünket, hogy ezen oklevél írása az illető kornak tökéletesen megfelel, ezzel még nincs eldöntve az illető oklevél hitelességi voltának kérdése. Mert hiszen a hivatalos irnokokon (a cancelláriai személyzeten), kívül voltak még mások is, kik az írásban jártassággal bírtak s így lehet, hogy valamely oklevél írása állítólagos keletkezési kora hivatalos írásának tökéletesen meg felel, de az illető oklevél mégis csak egykoru átírat vagy épen hamisítás. Ilyen esetben a diplomatikus az oklevél hitelességéről csak akkor mondhat biztos ítéletet, ha nem csak az írást, hanem a hitelesség többi kriteriumait is gondosan megvizsgálja.

4. Az oklevelek hitelesítésére használt külső jelek.

Az oklevelek hitelesítésére használt külső jelek közé számíthatni a pecséteteket, a monogrammákat és a cirographumokat.

Miután a pecsétetek alakja és használati módja egy külön tudomány, a pecsétisme (sphragistica) tárgyát képezi, azért arról e helyen nem fogok beszélni. Csak azt akarom röviden megemlíteni, miképen hamisítottak a középkorban pecséteteket, és mennyiben lehet a pecsétetek hitelességéről az illető oklevél hitelességére vonni következtetést.

A középkorban általános volt azon meggyőződés, hogy valamely oklevél hitelessége különösen a pecsététől függ; sőt még Gatterer is az eredeti oklevelek és a copíák megkülönböztető jelei közé számította azt, hogy az eredetiek pecséttel vannak ellátva vagy legalább egykoru pecsételés nyomait mutatják, a copíák azonban nem.¹

De a középkornak a pecsétetek ezen bizonyító erejéről való meggyőződése következtében támadt számosakban a vágy, igazi pecséteteket utánozni és azokat koholt okmányok hitelesítésére használni; sőt némelyek a hamisítás e nemében rendkívüli ügyességet szereztek.

Sokszor eredeti oklevelekre, melyeknek pecsétjei elvesztek, új pecséteteket függesztettek, melyeket vagy más kevésbé becses eredeti oklevelekről vettek, vagy pedig egészen ujonnan készítettek. Gyakran ismét hamis oklevelekre függesztettek eredetiekről vett pecséteteket, hogy

¹ Gatterer, Prakt. Diplom. 31.

ez által a hamisításnak az eredetiség külszínét adják meg. Így például Litteráti Nemes Samuelnak a m. n. muzeumban levő hamis oklevelein többnyire más oklevelekről vett eredeti pecsétek függnek, melyekből Nemes csak a köriratot vakarta ki.

Ebből látjuk, hogy az eredeti pecsét nem a legfontosabb bizonyíték az oklevél eredetisége tekintetében. Egy kétségkívül eredeti pecsét ugyan csak növelni fogja az illető oklevél hitelességét; valamely szembetűnőleg hamis pecsét pedig, ha valamely oklevélben a hamisítás más jeleivel együtt előfordul, az illető oklevél hamis voltáról csak annál jobban meggyőz. Ellenben, miután a pecsét nem az oklevéllel bensőleg összefüggő rész, a reáfüggesztett hamis pecsét nem fog még gyanussá tenni a különben eredeti oklevelet; más részt azon eredeti pecsét, mely valamely hamis oklevélre ügyesen erősített, még nem fogja ennek az eredetiség jellegét kölcsönözni.

Végre e helyütt még csak azt akarom egész általánosságban megjegyezni, hogy a XII. századig az oklevélre nyomott pecsétek voltak szokásosak, e korban azonban a függő pecsétek kezdtek uralkodókká válni, a melyek azután hosszú időn keresztül kizárólag használtattak, míg a XIV. században ismét a ragasztott pecsétek jöttek használatba. A pápák okleveleiken függő ólompecségeket (bullákat) használtak, a XV. századtól kezdve pedig az annulus piscatorissal kezdtek pecsételni breveiket.¹ Királyaink néha függő arany pecségeket is használtak, a legrégiebbek ezek közül II. Geiza, III. Béla, Imre, II. Endre és IV. Béla királyok arany pecsétjei. Az arany pecsétek különösen a byzanti befolyás alatt álló déliszláv tartományokban voltak divatozók, hol az ilyen pecsétekkel ellátott okleveleket χρυσόβουλλωνak hitták.²

Az oklevelek hitelesítésére használt külső jelek közé tartoznak még a monogrammak is. Ilyenek nálunk csak két XI-ik századbeli oklevelen fordulnak elő. Az egyik sz. István 1001-iki a pannonhalmi kolostort alapító oklevelén levő monogramma, mely titularis, azaz a király nevéen kívül annak czímét is magában foglaló; a másik pedig a tihanyi apátságna, I. Endre király által 1055-ben kiállított, alapító oklevelén levő, mely nominális, azaz csak a király nevét tartalmazó.

¹ W a t t e n b a c h, Schriftwesen. 163. l.

² A déliszláv uralkodók ismert arany pecsétjeinek sorozatát összeállította Ljubie Simon, »Na obranu pravosti staro-srbskih zlatnih novaca«, Zágráb. 1876. 8°. 27. l. — A boszniai pecségekről pedig magam értekeztem a magy. orsz. régész. és embert. társulat 1879. október 28-iki ülésén.

A hitelesítési jelekhez tartoznak végre még a cirographumok is, vagyis azon az oklevelek szélén néha előforduló félig elvágott betűk, melyek annak a jelei, hogy az oklevél eredetileg két példányban irattott ugyanazon hártýára, mely két példány azután az említett betűk helyén szétvágatott (*litterae excisae*). E betűkről az oklevelek hiteleségére igen keveset lehet következtetni.

B) Belső ismertető jelek.

1. Az oklevelek nyelve.

A római birodalom hanyatlásával a 3-ik századtól a római irodalmi nyelv is gyors hanyatlásnak kezdett indulni, míg aztán a IV-ik században a latin classikus nyelv majdnem egészen elenyészett. Helyébe az addig a nép által beszélt *sermo plebeius* lépett. A római legiók katonái terjesztettek a provinciákban e nyelvet, mely a keresztény vallás híveiben védőkre talált. Már szent Ágoston, nem vévén tekintetbe a grammatikusok ócsárlásait, a népet ennek nyelvén kezdte tanítani; Nagy Gergely pápa pedig megvetéssel beszél a grammatikusokról és nyelvtani szabályaikról.¹ Az utóbbinak idejében különben Itáliában a latin nyelv átalakulása, mi ellen a VI-ik században még egyesek fel-felszóltak, már befejezett ténynyé vált.

Az általánosan beszélt népies latinságból fejlődtek a mostani román nyelvek. Különben ezeknek föltüntével még nem szűnt meg a latin *sermo plebeius* irodalmi nyelv lenni, hanem az maradt még hosszú időn keresztül, sőt ez időben a rokon román nyelvek befolyása alatt még inkább fejlődött.

Ezen *sermo plebeius* használtatott a Meroving királyok korában az oklevelek hivatalos nyelvétül. Nagy Károly császár azonban, ki a nagyobb szellemi műveltséget becsülni tudta, a helyes latin nyelv tanulmányozására igen nagy súlyt fektetett. Ő ugyanis Alcuin segítségével szent Márton kolostorában Toursban iskolát alapított, melynek főczélja a latin grammatika és helyesírás javítása volt. Ez iskola üdvös befolyása már Nagy Károly végső életéveiben kiadott oklevelekben észlelhető, és Károly utódjai lassanként egészen visszatértek a helyes latinsághoz. De mindamellett a későbbi középkor diplomatikai nyelvében sok eltérés található a classikus latin nyelvtől. Ugyanis részint a régi formulákhoz való ragaszkodás, részint pedig a saájtszerűen fejlődött

¹ S i c k e l, Urk. d. Karol. I, 138.

középkori jogviszonyok és a nemzeti nyelvek befolyása okozták azt, hogy az oklevelekben igen sok latin szó eredeti alakját elvesztette, mások ismét idővel egészen más jelentést kaptak, végre pedig a középkorban támadt jogi és más fogalmak kifejezésére egészen új szók is keletkeztek.

Hazánk eredetileg a latin nyelvet a diplomatikai formularéval együtt Németországból kapta, de nálunk a diplomatikai irály a nyelvvel együtt egészen sajátyszerűleg fejlődött, úgy hogy okleveleinkben számtalan oly szót fogunk találni, mely a külföldön készült okmányokban elő nem fordul.

Miután az oklevelek nyelvéről egész könyvet kellene megírni, ha kimerítően akarnánk értekezni felőle, és miután ez ugyis inkább a nyelvészet földadata, azért itt a nyelvészeti eltérés csak néhány példáját akarom fölhozni és az olvasót inkább a középkori latin nyelvről szóló számos munkára, különösen pedig a nagy glossariumokra (mint Ducange, Adelung stb.), utalom.

A középkori latin nyelv tárgyalásánál főleg két mozzanat veendő tekintetbe, ugyanis: 1.) a grammatikai szabályoktól való eltérések (orthographiai eltérések, a flexio és constructio), és 2.) az új szók, vagy a régi szók új jelentései.

Az orthographiai eltérések háromféleképen keletkeztek, ugyanis 1.) vagy az által, hogy az illető szókhöz egyes fölösleges betűk csatoltattak (adjectio literarum, pl. honus, nichil, michi, perhennis stb.); 2.) vagy az által, hogy a szókból egyes betűk kihagyattak (detractio literarum, pl. domnus, anulus, onos, abemus stb.); vagy végre 3.) az által, hogy egyes némileg rokon hangok egymással fölcseréltettek (commutatio literarum, pl. karissimus, gracia, indiccio, redemcio, perhempniter perenniter helyett stb.).

A flexio elleni hibák többnyire csak az egyes írók tudatlanságából eredtek, mint a declinatio és conjugatio elleni hibák (pl. in Christi nominem, conaverit, profitebat stb.).

A constructio elleni hibák is igen gyakoriak az oklevelekben. Előfordulnak ugyanis számos hibák a grammatikai szabályok ellen, pl. ilyenfélék: talem praeceptum, pro remedium, petiit emanere stb. igen közönségesek. Sőt néha az írások egészen mellőztek minden grammatikai szabályt, oly annyira, hogy néha érthetetlenekké válnak, miután mondataikban a subjectum és praedicatum csak nagy nehezen található meg. Ily rossz constructiók különösen a régibb horvát oklevelekben közönségesek. Így a 924-iki spalatói zsinat határozatai között

a következő érthetlenség fordul elő: „XV. Quodsi sacerdos incontinenter propter ipsam continentiam primam, quam sortitus est, separatur a consortio cellae, teneat uxorem; si vero aliam duxerit excommunicetur.“ Ennek, Dr. Rački Ferencz redactiója szerint, eredetileg valószínűleg így kellett volna lennie: „Quodsi sacerdos incontinenter primam, quam sortitus est, teneat uxorem, propter ipsam continentiam separatur a consortio cellae. Si vero aliam duxerit, excommunicetur“.¹

A mi az új szókat vagy a régi szók új jelentését illeti, ezeknek keletkezése különféleképp magyarázható. Ugyanis a kereszténység és az ujonnan föléledt görög bölcsészet az V. és VI. század latin nyelvében sajátzerű gondolataik kifejezésére igen sok új szót teremtettek; a középkori különös jogviszonyok is hatalmasan befolytak a latin nyelv gazdagítására; végre a nemzeti nyelvek befolyása is észrevehető a latin nyelv középkori fejlődésében. A számos különleges jogviszony és a nemzeti nyelvek befolyása okozta azt, hogy majdnem minden egyes nemzetnél az oklevelek nyelve egészen sajátzerűen fejlődött és az egyes nemzetek okleveleiben számos oly szó található, mely más nemzet okmányaiban soha sem fordul elő. Így van az Magyarországon és társországaiban is. A mire csak néhány példát akarok fölhozni. Így a horvát oklevelekben az országos főméltóságoknak nemzeti neveit találjuk: zuppanus vagy iupanus, scitonosa (paizstartó), postelnicus regis (cubicularius), vrataro (ajtónálló), Chroatorum dad vagy ded (дѣдъ, érsek), duornicus (дворникъ, comes palatii), psar (псаръ, qui canum curam gerit) stb. Továbbá speciális nemzeti jogviszonyokból is keletkeztek új szók pl. jobbagio, scultetus, uduornicus, urbura, és számtalan más, melyeknek fejtegetése messze vezetne értekezésem kitűzött céljától.²

2. Az oklevéltani formulák.

Miután az oklevéltani formulák bővebb fejtegetése a nagyobb tankönyvek föladata, azért e helyen csak röviden mondom el, miképp lehet a diplomatikai formulákat fölosztani, és mily rendben szoktak azok egymásután következni.

¹ Monum. spectantia Historiam Slavorum Meridionalium. Edidit Academia Scientiarum et Artium Slav. Meridion. Zagrabiae, 1877. Vol. VII. 192.

² A középkori diplomatikai latin nyelvről alaposan értekezik Schönemann. Syst. der Diplom. I, 318—361. l.

Korunk legnagyobb oklevéltudósa Sickel Tivadar az oklevelek két részét különbözteti meg. A formaszerű bevezetést és befejezést (protocollum), és a jogi cselekvény minőségétől függő szöveget (contextus). Ha az oklevelek szövegét vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a protocollumot a contextus két részre szakasztja, a szorosabb értelemben vett bevezetésre (protocollum. Gatterer szerint formulae exordii) és a befejezésre (eschatocollum, Gatterernél formulae epilogi). Ezen általános fölosztás nyomán lehet azután az egyes részeket elemekre bontani. Ez uton nyerjük az oklevelek következő részeit: ¹

I. Protocollum. Részei a következők:

1.) *Invocatio Dei*, az istenség nevével való bekezdés. Ezzel kezdődnek legtöbb régibb okleveleink. Alakja ez: *In nomine Dei summi*; vagy: *In nomine sanctae et individuae Trinitatis*; vagy: *in nomine sanctae Trinitatis et individuae Unitatis*. A horvát oklevelekben: *In nomine domini nostri Jesu Christi*; ² vagy: *In nomine domini dei eterni et salvatoris nostri Jesu Christi*; ³ vagy: *In nomine sanctissimae et unicae trinitatis*; ⁴ vagy mindezeknél hosszasabban: *In nomine patris et filii et spiritus sancti, unius trinitatis et trinae unitatis individuae*; ⁵ stb. Néha a szóbeli *invocatio* helyett csak *monogrammaticus* (azaz *chrismon*) tétetett. ⁶

2.) *Formula devotionis*, mely a király nevét és czímét foglalja magában. Az árpádházi királyok legközönségesebb czíme volt: *N. dei gratia Ungariae* vagy *Ungarorum rex*, mely egyszerű czím már az Árpádok alatt, de különösen a vegyes házbóli királyok korában, sok különféle czímmel szaporodott. ⁷ A horvát fejedelmek és királyok czímei: 852-ben „*Trpimirus dux Chroatorum*“; ⁸ 892-ben „*Muncimir diuino munere iuatus Chroatorum dux*“; ⁹ 1062-ben „*Ego Cresimir, qui alio nomine vocitor Petrus, Chroatorum rex Dalmatinorumque*“; ¹⁰

¹ Miatán a magyar okleveleket Schwartzner és követője Perger munkáikban bőven fejtegetik, a következőkben fötekintet a régibb horvát oklevelekre fogok fordítani, mint a melyekből példáimat is merittem.

² Mon. sp. hist. Slav. Mer. VII, 95.

³ U. a. VII, 101.

⁴ U. a. VII, 43.

⁵ U. a. VII, 107.

⁶ A chrismonról lásd fölöb 21. lap.

⁷ Schwartzner, i. m. 235. l.; Perger, Bévezetés stb. III, 20.

⁸ Mon. spect. H. Slav. Mer. VII, 3.

⁹ U. a. VII, 15.

¹⁰ U. a. VII, 62.

1069-ben „Ego Cresimir rex Chroatorum atque Dalmatorum;“¹ 1072-ben „Cresimir, dei providentia rex Chroatorum et Dalmatorum;“² 1076-ban „Ego Suinimir Chroatorum atque Dalmatorum rex“;³ 1077-ben „Ego Suinimir, nutu dei Chroatorum et Dalmatorum rex“;⁴ 1089-ben „Ego Stephanus dei gratia rex Chroatorum et Dalmatorum“.⁵ Általában megjegyzendő, hogy a horvát királyok mindig a „Chroatorum et Dalmatorum rex“ czímét használták; a „Chroatae et Dalmatiae rex“ czíme pedig oly rendkívül ritkán fordul elő, hogy már e czím is gyanussá tenne valamely oklevelet.

3.) Inscriptio, azaz fölsorolása azoknak, kikhez az oklevél írója oklevelét intézi, ezzel függ össze a salutatio (üdvözlés) is. Az inscriptio legközönségesebb alakja a királyi oklevelekben: omnibus fidelibus tam praesentibus quam futuris. Az egy bizonyos személyhez intézett inscriptio és salutatio a horvát oklevelekben ily minta szerint fordul elő: 1199-ben „Beatissimo atque sanctissimo patri et domino Innocentio dei gratia Sacrosanctae Romanae ecclesiae summo pontifici et universali papae, W. eadem gratia Diocliae atque Dalmatiae Rex, Salutem et devotionis effectum“.⁶

4.) Arenga vagy prooemium, melyben leiratik azon általános elv, mely a királyt valamely jogi cselekvény végrehajtására készti. Példája II. István horvát király 1089-iki oklevelének arengája: Cum scriptum sit, quod imperia et regna huius mundi in tempore consumentur eo modo, quo fumus in auras evanescit; et quod quidquid ob amorem dei erogatur, in melius mutetur dicente apostolo: „seminatur in corruptione, surget in incorruptione; seminatur in ignobilitate, surget in gloria; seminatur corpus animale, surget corpus spirituale“; et dicente psalmista: „qui seminat in lacrymis, in gaudio metet“. Que quidem magnopere recogitanda et omni ingenio ab unoquoque pro viribus in executionem

¹ U. a. VII, 73.

² U. a. VII, 90.

³ U. a. VII, 110.

⁴ U. a. VII, 112.

⁵ U. a. VII, 149.

⁶ Theiner, Mon. Slav. meridion. I, 6, 10. A pápának a horvátokhoz intézett leveleikben ilyenfélék az inscriptiók: 879-ben »Dilecto filio Sedesclavo, glorioso comiti Sclavorum« (Mon. H. Slav. Merid. VII, 7.) 879. jun. 7-én »Dilecto filio Branimir« (U. a. VII, 8.); 880-ban »Excellentissimo viro Branimiro, glorioso comiti et dilecto filio nostro, atque omnibus religiosis sacerdotibus et honorabilibus iudicibus cunctoque populo pax et gratia a domino Jesu Christo« (U. a. VII, 13.); stb.

mandanda sunt. Quapropter ego, stb.¹ Az arenga az oklevelek igen fontos része. minthogy benne az illető kor fölfogása és általános vezérelvei híven tükröződnek vissza.

5) Az arenga után gyakran a promulgatio következik, mely az egész bevezetést bezárja. A promulgatio tartalmára nézve megegyezik az inscriptioval: a király szándékát teszi ugyanis köztudomásúvá. Az arengával közönségesen quapropter, quocirca, ideoque, proinde s hasonló szók által kötették össze. Legközönségesebb alakja: ideoque notum sit omnibus fidelibus nostris tam praesentibus quam futuris. Sokszor promulgatio nélkül mennek át az oklevélírók az arengáról a contextusra, mely alkalommal az átmenet szintén az említett szók (quapropter stb.) által közvetítettik.

II. Contextus. Ennek részei:

1.) Expositio, narratio, azaz az okok felsorolása, melyek az oklevél kiadóját az illető cselekvényre birták.

2.) Dispositio, azaz az illető ügyben való különös határozat, vagyis az oklevél tulajdonképeni tárgya. Az expositio és a dispositio minden egyes esetben különböző és így egészen a szabad stílizálástól függ; azért nem is fogom példáikat fölhozni, hanem csak utalok a következő fejezetben kritikailag tárgyalandó oklevelekre.

3.) A végzés megerősítésére, hatályossá tételére szükséges formaszerűségek, corroboratio. Ennek részei a formula sphragistica, poena spiritualis (exorcismus diplomaticus), poena pecuniaria és a subscriptio testium. A formula sphragistica közönséges alakja: Pro quibus omnibus et singulis perpetuum robur habentibus atque tenentibus presentis privilegii paginam nostri sigilli caractere fecimus muniri;² vagy: In quorum omnium testimonium et memoriam perpetuam praesentis privilegii paginam mei sigilli caracteris impressione feci muniri.³ A poena spiritualis és temporalis a régiebb oklevelekben igen közönséges, sőt a horvát királyok okleveleiben majdnem soha sem hiányzik. Példái: Si quis vero huic donacioni ac confirmacioni mee contrarius extiterit, iratum habeat trinum et unum deum et malediccionem CCC et XVIII patrum et aliorum sanctorum incurrat, et cum Juda proditore dampnetur eterno supplicio; atque LX libras auri persolvat ac componat, quarum medietas regali inferratur fisco, altera autem pro thesauro

¹ Mon. hist. Slav. Merid. VII, 149.

² Mon. Slav. Mer. VII, 106. 1076-iki oklevélben.

³ U. a. VII. 115. 1078. április 16-án.

prefate ecclesie spatensis. ¹ Vagy: Si quis autem, quod absit, hanc nostram donationem dirumpere conatus fuerit, ira omnipotentis dei veniat super eum et maledicciones CCCX et VIII sanctorum patrum incurrant super ipsum et XII. apostolorum, atque in eterna damnatione perpetim sustineat combustionem, nec non LX libras componat auri, medietas quarum regali inferatur fisco, alia vero prefate ecclesie beatissimi Domnii conferatur. ² Vagy a bibliából vett indokolással: Et ut apercius vobis insinuem, quod homo deo dederit, retraere non debet, sancti evangelii textum requiramus, ubi Zacheus dixit ad dominum: domine ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus; et si quid aliquid defraudavero, reddo quadruplum. Unde et ego, quamvis indignus episcopus, precepta domini nostri Jesu Christi imitari precipio: ut si quis transgressus hoc fuerit, componat XII aureos; si autem tam fuerit improbus, quod stare in hoc contempserit, tam diu ab ecclesia separetur, quamdiu peniteat usque ad satisfactionem congruam. ³

A horvát oklevelek corroboratiójában végre majdnem mindig felsoroltatik a tanuk egész serege, közönségesen ilyen bevezetéssel: Hec facta fuerunt in presentia horum testium. Ha a tanuk aláírásai állanak az oklevelek contextusában, ezek így szoktak szerkesztetni: † Ego Petrus hanc donationem esse volo; vagy † Ego Paulus dono et volo et subscribere me rogo; vagy † Signum manus N. N. qui hoc fieri rogavit. Példák ezekre nézve a következő fejezetben bírálendő oklevelekben találhatók.

III. Eschatocollum. Részei:

1.) Subscriptio regis. Ez áll a subscriptionális formulából, melyet közönségesen a contextus írója írt, és a monogrammából, melyben többnyire egy oly vonás van, melyet a király sajátkezűleg húzott. A legrégebb horvát oklevelekben még előfordul a subscriptio regis pl. egy 852-iki oklevélben: Signum (†) manu meque ipso Tirpimiro duce; ⁴ vagy Mutimir 892-iki oklevelében: Signum (†) manu mei qui sum Muncimiro. ⁵ A XI-ik század vége felé azonban egészen megszűnik a királyi aláírás, és csak a XV-ik században V. László király korában kezd ismét egyes oklevelekben előfordulni.

¹ Mon. Slav. Mer. VII, 115. Svinimir 1078. április 16-iki oklevelében.

² Mon. Slav. Mer. VII, 117. Svinimir királynak egy 1078-iki oklevelében.

³ Mon. Slav. Mer. VII, 50. Egy 1056-iki Zárán kelt oklevélben.

⁴ Mon. Slav. Mer. VII, 5.

⁵ U. o. VII, 15.

2.) *Subscriptio cancellarii*. A horvát királyok okleveleit maguk a cancellarok és a capellanok irták és az oklevél végén közönségesen nevüket irták alá. Miután az oklevelek kritikai megvizsgálásánál az időnkénti királyi cancellárok ismerete rendkívül fontos, azért itt közlöm chronologiai rendben a horvát királyok cancellárjainak, capellanjainak és notariusainak (vagyis általában a királyi oklevelek íróinak) névsorát, a menyiben azt az eddig ismert hiteles források alapján összeállithattam.¹ A reánk jutott horvát okleveleket irták:

852. martius 4-én. Martinus praesbyter.²

892. september 28. Firminus diaconus.³

1062. Ádám, Horvátországi püspök.⁴

1069. Anastasius, Horvátországi püspök.⁵

1069. Theodorus praesbyter.⁶

1070. jul. 8. Johannes diaconus.⁷

1072. Michacius.⁸

1077. martius 12. Georgius.⁹

1078—1083. Theodorus,¹⁰ a ki Svinimir királynak reánk jutott okleveleinek nagy részét irta.

¹ A magyar cancellariusok névsorát összeállította többek közt Perger, Bévezetés a diplomatikába vagyis az oklevélelmélet tudományába. Pest, 1821. 8°. III, 202.

² Aláírása: Ego Martinus presbyter, capellanus, praeceptione domini mei, ducis memorati, rogatus scripsi et manu propria opus complevi, signum manu feci. (Mon. Slav. Mer. VII, 5.)

³ Ego Firminus diaconus et capellanus dicti ducis, praecipiente mihi domino meo Muncimiro glorioso duce, coram dictis testibus audita scripsi et post tradita feliciter complevi. (U. o. VII, 16.)

⁴ Et ego Adam monachus, Chroaciae electus episcopus, iussu domini regis manu mea scripsi. (U. o. VII, 63.)

⁵ Ego Anastasius, huius chirographi dictator chroatensis episcopus et aulae regis cancellarius, iussu et voluntate predicti domini mei regis scripsi et confirmavi feliciter. (U. o. VII, 74.)

⁶ Ego Theodorus presbyter et capellanus de mandato predicti regis, domini mei, hanc donationem scripsi et testis adfui. (U. o. VII, 79.)

⁷ Datum est hoc privilegium Arbensi ecclesie in castro Belgrado per manum Johannis diaconi et domini regis notarii coram comuni curia. (U. o. VII, 88.)

⁸ Et ego presbyter Michacius, capellanus regis, scripsi et corroboravi. (U. o. VII, 90.)

⁹ Per manum Georgii notarii cum appensione mei sigilli. (U. o. VII, 111.)

¹⁰ Ego Theodorus presbyter, et ecclesie sancti Domnii et eiusdem regis cancellarius, scripsi et sum testis ibidem. (U. o. VII, 113.) És egy másik ugyanez-évi oklevélben: Et ego Theodorus, licet immeritus, sacerdos iussu domini mei regis prenominati Suinimiri, qui et Demetrii, atque domini Gregorii sui

1089. Gregorius.¹

1089. Johannes.² Az utolsó királyi capellanus, kit a független horvát királyság korából ismerünk.

3.) Az eschatocollum utolsó része a datum és az evvel közön­ ségesen összekapcsolt actum, azaz megjelölése azon helynek, a hol az illető oklevél kiadatott. Az okleveleinkben használt időjelezésekről Knauz Nándor ismert nagy chronologiai munkájában oly alaposan ér­ tekezett,³ hogy nem szükséges bővebben szólnom róla. Csak azt kell megemlítenem, hogy a legrégebb horvát oklevelekben a datum nem áll az oklevél végén, hanem kezdetén mindjárt az invocatio után, és így még a tulajdonképeni protocollum részét képezi. Ilyen esetben az actum el van tőle választva, és a corroboratio után, az aláírások előtt foglaltatik. Az actumban említett helységek a királyok itinera­ riumának meghatározására igen fontosak, a mi ismét az oklevelek hitelességének megvizsgálásánál okvetlenül tekintetbe veendő. A horvát királyok oklevelei mind a mostani Dalmátország városaiban, különösen Knin-, Zára-, Spalato-, Nona- és Belgrádban keltek.

Ezek azon részek, melyekre a XI-ig század végeig kiadott ré­ gibb okleveleket bonthatjuk. Később megszűnik e részeknek egymástól való merev elválasztása és azok mindinkább összefolynak; egyes részek mint a király és a cancellár aláírása, egészen kivesznek. Nem dívik idővel az invocatio sem, és az oklevelek csak a kiadó nevével és cí­ mével kezdődnek; a XIII. század kezdetével megszűnik továbbá a corroborációban a poena spiritualis említése; végre ugyanezen szá­ zadban megszűnik a királyi oklevelekben a tanuk fölsorolása is és e helyett az oklevél végén egyszerűen az ország világi és egyházi fő­ urai említettnek meg. Egyáltalán a XII-ik századtól kezdve a magyar oklevelek egészen sajátos nemzeti jelleget nyernek, melynek bő­ vebb fejtegetésébe nem akarok e helyen bocsátkozni, miután e jelleg

episcopi scriptor huius decreti et testis sum ibidem. (U. o. VII, 118.). Theodoros kezétől származnak még a következő oklevelek: 1078 (U. o. VII, 119.); 1078 (U. o. VII, 120.); 1083 (U. o. VII, 138.); 1083 (U. o. VII, 140.).

¹ Et ego Gregorius, cancellarius prefati regis, domini mei, hec iussu eius scripsi et testis adfui. (U. o. VII, 151.).

² Ego Johannes capellanus de mandato prefati regis Stephani scripsi et testis adfui. (U. o. VII, 152.).

³ Knauz N., Kortan. Budapest, 1876. 4° Akadémiai pályamű.

Schwartner és Perger diplomatikai kézikönyveiből nálunk úgyis eléggé ismeretes.

Az oklevelek kritikai megvizsgálásánál főkép a diplomatikai formulák ismerete szükséges, miután ez a diplomatikai kritika alapját képezi. Az egyes korszakokban ugyanis az oklevelek formulái meglehetősen egyezők és észrevehető, hogy azok megállapított minták után irattak; ennél fogva ha valamely korszak diplomatikai formuláit ismerünk, megítélhetjük, vajjon megfelel-e a megbírálandó oklevél irányja azon kornak vagy nem.

Legrégibb okleveleink formulájával csakis magukból az oklevelekből ismerkedhetünk meg, miután nekünk nincsenek oly régi korból származó formuláre-gyűjteményeink, mint a milyenek Németországban találhatók (pl. Marculf formulái). Legelső formula-gyűjteményünk az 1340 körül összeállított „Ars notarialis“.¹

Az oklevéltani formulák ismerete megkönnyíti a hamisítások vagy interpolációk felismerését. A hamisítók ugyanis igen ritkán költötték az egész oklevél irányát, hanem közönségesen valami valódi oklevelet vettek föl hamisításuk mintájául; de többnyire ép e minta választásánál sültek fel. Ugyanis sokszor hamisításukhoz sokkal újabb okleveleket vettek mintául, és így a hamis oklevélben oly formulákat használtak, melyek az illető korban még nem fordulnak elő. Mások ismét a hamisításhoz oly formulákat használtak, melyek az illető tárgyhoz nem illők. Mindezen esetekre a következő fejezetben fogok példákat fölhozni.

Az oklevelek megvizsgálásában már őseink is különös tekintettel voltak az irányra.² Mindamellettt tartozkodnunk kell az irány szokatlansága után indulva valamely okmányt első pillanatra hamisnak nyilvánítani, hacsak minden körülmény ellene nem szól; mert lehet valamely okmányban az irány a szokottól, a hivatalostól eltérő, anélkül hogy azért maga az okmány költött volna. Általában soha sem kell felednünk a nagy Mabillon ezen mondatát: non ex sola scriptura, neque ex uno solo characterismo, sed ex omnibus simul de vetustis chartis pronuntiandum.³

¹ Kiadta: Kovachich, *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque Regni Hungariae usitati.* Pest, 1799. 1—154 lap.

² Knauz, *Mikép ismerték föl őseink az álokiratokat?* Uj magy. muzeum. 1857. I, 273; 1858, I, 397; 1859. I. 130.

³ Mabillon, *De re dipl.* 3. kiad. I. 251.

3. Az oklevelek jogi és történelmi tartalma.

Az oklevelek jogi és történelmi tartalmának megvizsgálásához az illető kor történelmének és jogviszonyainak alapos ismerete szükségeseltetik, mert csak ennek segítségével tudhatjuk meg, vajjon megfelelnek-e az oklevélben elbeszélte események azon kornak, melyben az illető oklevél kelt vagy nem. Miután azonban a történelmi és jogi kritika alkalmazása minden egyes esetben különböző, azért nem is lehet azt általános szabályokba foglalni. Ennélfogva nem is fogok e helyt theoretikus szabályokról beszélni, hanem csak a jövő fejezetre, utalok hol több oklevélre alkalmaztam a történelmi és jogi kritikát. Ezek aztán gyakorlati példakul szolgálhatnak.

II.

Ha az oklevelek hitelességét az előbbi fejezetben tárgyalt kriteriumok alapján vizsgáljuk, azt fogjuk találni, hogy háromféle nem hiteles okleveleket különböztethetünk meg. Ugyanis vannak először egészen koholt, hamis, hazug oklevelek (*acta spuria*). További vannak olyanok, melyeknek igazsága ellen ugyan nyomós okok szólnak, de a melyek még sem olyanok, hogy azok alapján ez okleveleket okvetetlenül hamisaknak lehetne itélni; ezek a gyanus oklevelek (*acta suspecta, dubiae fidei*). Végre vannak olyanok, melyek nem jutottak reánk eredeti alakjukban, hanem külső alakjuk némileg megváltoztatott, de úgy hogy tartalmuk ugyanaz maradt; ezek az átdolgozott oklevelek (*acta retractata*).

1. Koholt oklevelek.

A koholt, hamis, hazug oklevelek kétféleképp keletkeztek, és pedig vagy az által, hogy eredeti oklevelek tartalma lényegesen megváltoztatott, vagy úgy hogy az egész oklevelet koholták. Az első esetben eredeti oklevelek szolgáltak a hamisaknak alapul; a másodikban azonban csak példányképpül használta fel azokat a hamisító, mert még az is, ki teljesen hamis okleveleket készített, arra törekedett, hogy hamisítása minnél jobban hasonlítson eredetihez és ezáltal mennél hitelesebb külszint nyerjen. Az első esetben az oklevél külső alakja nem változtatott, csak tartalma szélesítetett ki, vagy változtatott meg lényegesen. Tekintetbe véve ezen változtatásokat az eredeti oklevél a hamistól néha többé, máskor kevésbé különbözik; sőt néha oly kevésé, hogy alig lehet az egyiket a másiktól megkülönböztetni.

Hogy kimutathassam, mily alakban keletkeztek a hamis oklevelek és menyiben különböznek a valódiaktól, e munka függelékében egy oly hamis oklevelet közlök, melynek eredeti példánya is reánk jutott.¹ Ez Kresimir Péter (1050—1074.) horvát és dalmát király egyik 1059-iki oklevele (chartula absolutionis et libertatis), melylyel szent János kolostorát Belgrádban (Dalmatiában) minden tehertől fölmenti, és annak egyszersmind Rogova falvát ajándékozza. Ez eredeti mellett fönmaradt még egy a Zárai levéltárban őrzött hamis példány, három XIV. századbéli notariális transsumptumban. E hamisítvány az eredetivel a következőkben megegyezik: *a*) a datumban és az actumban (Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo L^{mo} VIII° indictione X^a in ciuitate Belgrado); *b*) a szövegben anynyiban, hogy mindakettőben a tehertől felmentés és Rogova falu ajándékoztatása előfordul; és végre *c*) abban, hogy mindakettőben néhány tanu ugyanaz. De a két oklevél lényegesen különbözik abban, hogy: *a*) az eredeti oklevélben nem fordul elő az invocatio, mely a hamisban megvan (in nomine sancte et indiuidue trinitatis); *b*) az eredeti oklevél datumában nem említettik II. Miklós pápa és Izsák Comnenos császár, hanem csak a belgrádi püspök és az ottani perjel (prior); *c*) a hamis oklevél szövege hozzáadásokkal nevezetesen kiszélesbítettett, így számos jószágokat említ, melyeket Kresimir király ez alkalommal állítólag szent János kolostorának ajándékozott, mint Zur szigetét és földeket Rogova-, Dolani-, Hrastani-, Servica-, Bassano-, Sydraga-, Sikova-, Nabrese-, Murazolo- és Jelcsaniben, míg az eredeti oklevélben csak Rogova falva említettik, sőt e földek némelyikéről biztosan tudjuk, hogy sokkal későbbben jutottak a kolostor birtokába; *d*) a corroboratio az eredeti oklevélben sokkal rövidebb, és a poena spiritualis sem fordul elő benne; és végre *e*) nem egyezik a két oklevél a fölhozott tanuk neveiben, a hamis oklevelen ugyanis mindenik tanu (kivéve György ajtónállót²) feltalálható, a kit az eredeti említ, de ezeken kívül még sok más is. Így tanuként utal a hamis okmány: a pápai követre Mainardusra, Laurentius érsekre, Rainerius horvát püspökre, Dabrina priorra és ennek fiára Péterre, Gergelyre Petrana fiára, Drusara Prestantius püspök fiára és testvéreére Madiusra, Mihályra és testvéreére Péterre, Danicusra és testvéreére Pesa capellanusra úgy szinte ennek fiára Budicusra, János paizstar-

¹ Függelék IV. sz.: Mon. spect. Hist. Slav. Merid. VII. 51. czimü műből merittem.

² Georgius urataro.

tóra (Johanne eunucho scitonosa) és testvérére Chrucho alispánra (postiuippo) Drasen alispánra és Sabathiora, kik mind nem fordulnak elő az eredeti oklevélben, sőt némelyek nem is fordulhatnak elő. Így Laurentius 1059-ben még nem volt spalatoei érsek; ¹ Rainerius horvát püspök először 1066-ban említettik, míg 1062-ben még Ádám volt „Chroacie electus episcopus“; ³ Prestantius pedig kettő volt e században püspök, de egyik sem 1059-ben, hanem az egyik sokkal előbb volt zárai, a másik pedig 1075. után volt belgrádi püspök. Ezen lényeges eltéréseken kívül vannak még a hamis oklevélben újabb és szokatlan kifejezések is; ezenkívül a hamis oklevél nyelve is lényegesen különbözik az eredetiétől, mert tisztább és sokkal rendszeresebb, mint az eredetié. Mindez oda mutat, hogy a hamis oklevél később keletkezett, valószínűleg a XIII-ik század kezdetén, és hogy a hamisitónak Kresimir király eredeti oklevele szolgált alapul hamisítványánál, sőt az eredetinek tartalmát is átvette, csak hogy átdolgozta és lényegesen kiszélesítette. Ezen és hasonló hamisítványok célja nem más volt, mint hogy az illetők később szerzett birtokaikat régibb királyok privilegiumaival mintegy biztosítsák és a régiség színevel ellátván azt a kor előtt jogosabbá s sérthetlenebbé tegyék.

A hol, mint ezen oklevélnél, a hamis mellet az annak alapjául szolgált eredeti is fönmaradt, nem nehéz a hamisat összehasonlítás által megismerni. Másképp áll azonban a dolog ott, holly ily összehasonlítást tenni lehetetlen, ha ugyanis nincs oly eredeti oklevél, mely a hamisnak alapul szolgált volna. A már sokszor említett „Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium“ czímu munka több ilyen hamis oklevelet tartalmaz. Egyet közülök a függelékben közlök.⁴

Ez egy állítólag 1077-ik mártius 12-én Svinimir horvát király által Brazza sziget lakosainak adott privilegium; mely egy 1379-ben Radini Drago, szebenigói polgár és brazzai cancellarius, által készített transsumptum formájában jutott reánk. Ezen cancellarius átiratát e szavakkal fejezi be: „Ego Drago Radini, ciuis Sibenici, imperii auctoritate publica iudex, ordinis et communitatis Bracie iuratus cancellarius, ex alia membranula in hanc fideliter extraxi die 4. Julii 1379.

¹ Mon. spect. Hist. Slav. Merid. VII, 59, 42.

² U. o. VII, 66, 51.

³ U. o. VII, 63, 45.

⁴ Függelék V. sz.

et meo proprio nomine et consueto (sigillo) in fidem et testimonium signavi“; ő tehát csak azt mondja, hogy ő ezen oklevelet „ex alia membranula“ átírta, de milyen volt ez és mely időből származik arról nem szól. Már maga a datum is gyanussá teszi ez oklevelet, mert 1077-ben nem volt az I. hanem a XV. indictio; a következő évben pedig (1078.), a melyben ismét az I. indictio volt, már nem uralkodott Byzanczban VII. Mihály császár, hanem Nicephoros Botoniates. Különben az is gyanus, hogy egyáltalában VII. Gergely pápa mellett még a byzanti császár is említettik, kinek neve Svinimir többi okleveleiben soha sem fordul elő, miután e királynak Gebizo a papai követ által történt koronáztatása után (1076. október kezdetén) Horvátország és Byzancz között minden összeköttetés végleg megszűnt. A király nevének írása is eltér a többi hiteles oklevelektől, mert így írja: „Zuoinimir seu Demetrius“; míg a király reánk jutott hiteles okleveleiben mindig így írta nevét: „Suinimir qui et Demetrius.“ Azonkívül ez oklevél „rex Chrobatorum“ címet ad a királynak a szokásos „rex Chroatorum“ helyett. A szövegben e szavak „sine una collecta, dazia et inposicione“ is előfordulnak, pedig ezen adónem az egykoru oklevelekben még nem említetnek. Az oklevél végén fölhozott tanuk sem fordulnak elő Svinimir más okleveleiben; különösen Dragota bánra, Slavogost zsupónra és comes Berislavra sehoh sem történik hivatkozás. A mi azonban az oklevél hamis voltát leginkább mutatja, az annak beltartalma, mely szerint tudniilik a király Brazza sziget lakosainak megengedi a szabad kereskedést Dalmát- és Horvátországban. Ilyen privilegiumra ugyanis a brazzaiaknak Svinimir korában nem volt szükségük, mert Brazza e király alatt és utána is 1278-ig (mikor Velenceze birtokába került) Horvátországhoz tartozott,¹ és így számára külön szabadalom ezen országgi kereskedés üzésére egészen fölösleges volt. Ez oklevél tehát kétségkívül hamis, és valószínűleg akkor készült, mikor Brazza már a velencezi köztársasághoz tartozott. Ekkor ugyanis a brazzaiak, ezen állítólag régi oklevélre hivatkozván, Horvátországban szabadon és minden adótól menten akartak kereskedést üzni.²

¹ Kukuljević. Cod. diplom. Croat. Slav. Dalm. II, 16; Monum. sp. hist. Slav. Merid. I. 114.

² Monum. Slav. Merid. VII. 112.

2. Gyanus oklevelek.

Az egészen hamis okleveleken kívül találunk olyanokat is, melyeknek hitelessége ellen ugyan több okot lehet felhozni, de még sem annyit és nem is olyanokat, a melyek alapján az illető okleveleket azonnal hamisaknak lehetne találni. Ezen okleveleket tehát addig, míg vagy hitelességük vagy hamis voltak minden kétségen kívül bebizonyul, a gyanus oklevelek (*acta suspecta, dubiae fidei*) közé kell sorolni.

Ilyen oklevelekből is közlök egyet a függelékben (VI. sz. a.) példaként, a melyet szintén a „*Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*“ című munkából vettem. E munka ugyanis a 147. lapon közöl egy az 1088-89-iki spalatói zsinat által kiadott oklevelet, melylyel ez II. István horvát király jelenlétében azon perben, mely „*Cicca abbatissa*“ és „*Veca, Madii prioris filia*“ között folyt, ítéletet hoz. Ez oklevél nehezen érthető, szórendje zavart és ennek folytán értelme nem világos; különösen azon részlet, mely e szavakkal kezdődik „*Quibus e contra Gregorius*“ egészen e szavakig „*pro parte domus XXXX solidos*“ igen zavaros. Azonkívül oly személyek, kiknek ugyanegy időben együttes szereplése vagy kiknek azon kortájt való tanuskodása nehezen fogható fel, fordulnak elő ez oklevélben. Így például említetik Endre, zárai püspök, kire 1091., 1095., és 1096-iki oklevelek utalnak ugyan mint zárai püspökre, de egyuttal hivatkozás történik a zsinat előtt megjelent felek között elődje István püspökre is, a mi valóban csodálatos. Továbbá említettik egy Firminus nevű egyéniség, mint akkori prior; e Firminusnak azonban az ez időbeni oklevelekben nyomát sem találjuk; sőt ellenkezőleg tudjuk, hogy ez időben Zarában Drago, Spalatóban pedig Doimus és István (1080, 1086.) és ezek után Péter és egy másik Doimus (1097.) voltak priorok, tehát Firminus e méltóságot nem is viselhette. Ezen tények kétségkívül gyanussá teszik ez oklevelet.

Sokszor találunk oly okleveleket, melyekben a keltezés hamis és az illető eseményekkel össze nem egyeztethető. Usak néhány példát akarok e nemben említeni. Így egy 999. július 15-én Zarában irt végrendeletben¹ a datum így van jelezve: „*In Christi nomine et eiusdem anno incarnationis DCCCLXVIII indicione XII. sub die fere quinto decimo mense Julii, in civitate Jadera. Imperantibus piissimis et perpetuis augustis Constantino et Basilio*“. Miután azonban Konstantin és Basilius csak 976-ban kezdtek uralkodni és 1025-ig ural-

¹ Mon. Slav. Merid. VII, 26.

kodtak, 969-ben pedig Nicephoros Focas volt byzanti császár; világos, hogy ez oklevélben a datum rosszul van írva, és hogy (a XII. indictio szerint itélve) valószínűleg nem 969. hanem 999-nek kellene keltezve lennie ez okmányoknak.

Egy másik 1044. szeptember 1-én szintén Zárában irt végrendeletben¹ a datum így áll: „In Christi nomine et eiusdem incarnationis anno millesimo quatricesimo quarto, indicione tertia decima, sub die fere prima mensis septembris. Imperantibus piissimis et perpetuis augustis Constantino imperatoribus“. Az ezen formulában használt többes szám alkalmazásából lehet következtetni, hogy egyik császár neve kimaradt, a ki más nem lehet mint Vazul. De ezen föltevés ismét nem egyez meg a világosan kiirt 1044. évszámmal, miután ez évben nem Vazul és Constantinus, hanem IX. Constantinus Monomachos (1042—1055.) uralkodott Byzanczban.

Azonban ily hibás datum miatt az ily és ezekhez hasonló okleveleket, ha hitelességük ellen fontosabb okok nem szólnak, nem ítéltjük hamisaknak, hanem legfőlebb gyanusaknak.

3 Átdolgozott oklevelek.

Átdolgozott okleveleknek (acta retractata) azokat nevezzük, melyeknek belső tartalma ugyan lényegében változatlanul jutott reánk, de az illető oklevelek külső alakja megváltoztatott. Azok, kik a középkorban az okleveleket ily módon átdolgozták, nem tették azt csalási szándékból, hanem csak az eredeti szöveget akarták javítani és tökéletesíteni. Néha ugyan ezen javítás csak relatív értékű volt, sőt az is megtörtént, hogy az átdolgozott oklevél az eredetivel szemben rosszabb és hibásabb lett.

Hogy lássuk, miképen történtek az oklevelek ily átdolgozásai, közöltem a függelékben² egy oly oklevelet, melynek két példánya jutott reánk: egy XI-ik századbéli eredeti és egy későbbi (de szintén elég régi) átdolgozott példány. Tartalma egy donátio, melyet 1070-ben bizonyos Chrobatinus és testvére Lutostrachus a zárai szent Chrysonus kolostorának tettek. Mindakét példány lényegében megegyez. Az oklevél kezdetén levő datum és actum mindakét példányban szóról szóra ugyanaz. Az ezekre következő expositio belső tartalma szerint szintén mindakettőben megegyez, csak hogy az újabb példányban a szöfűzés az egyes szavak áttétele által lényegesen javítottatott. Ezen

¹ Monum. Slav. Merid. VII, 47.

² Függelék VII. sz.

expositio után következik az újabb példányban a poena spiritualis: „Qui autem hanc nostram donacionem subtraere uoluerit, omnipotentis iram incurrat“, mely a régibb eredeti példányban elő nem fordul. Erre az újabb példányban ugyanazon tanuk nevei következnek, a kik a régibb példányban mindjárt az expositio után állanak. Csak hogy az újabb példány e nevekhez bevezetésül hozzáteszi „actum hoc in civitate Jadera his coram testibus“, és azután „Adamizo iupano“ nevéhez magyarázólag hozzáteszi a „None“ szót. Az oklevél átdolgozója valószínűleg egy másik oklevélben olvasta, hogy Adamizo nonai zsupán volt. A befejező mondatban, hol az oklevél írója megnevezetik, az újabb példány a regibbnek ezen szavait „ueritate comperta rogatus manu mea scripsi“ így bőviti „rogatus a donatore et ueritate comperta manu mea scripsi.“

Ezen oklevélből világosan látható, miképen dolgoztattak át későbbi korban némely régibb oklevelek. Ez átdolgozások, mint már mondtam, nem csalási szándékból történtek, hanem csak valamely jámbor pap az eredeti oklevél rossz latinságát törekedett ez által javítani és tökéletesíteni.

A középkori törvények intézkedései a hamisítások ellen.

Már az ókori törvényekben találkozunk az oklevélhamisítók elleni intézkedésekkel.

A legrégebbek egyike a római „lex Cornelia testamentaria“, mely a végrendeletek hamisítóit bünteti.¹

Claudius császár az oklevélhamisítóknak büntetésül kezeit levágatta.²

Trajanus a hamisítókat bányamunkára ítélte.³

Gordianus határozata szerint lehetett egy kimondott ítélet ellen föllebbezni és a költségeket visszakövetelni, ha bizonyítható volt, hogy az illető bíró hamisító.⁴

Valerianus, Gallienus,⁵ Carinus, Numerianus és Diocletianus⁶ császárok is hoztak törvényeket az oklevélhamisítás ellen.

A későbbi császárok alatt oly mértékben szaporodtak a hamisítók, hogy Nagy Constantin kényszerítve volt ellenük szigorú törvényeket kiadni. Ő a hamisítókat örök száműzésre vagy épen halálra is ítélte.⁷ Constantin e törvényét megerősítették Valens, Gratianus és II. Valentinianus császárok is.⁸

Theodericus, osztrogót király, 500-ban Kr. u. egy törvényt adott ki melyben a hamisítókat halállal fenyegeté. E törvényt Atalaricus király megerősítette.⁹

A „leges Ripuariorum“ azon cancellariust vagy notariust, ki hamis végrendeletet szerkesztett, jobb keze hüvelykének levágatására ítélik.¹⁰

¹ Digest. I. XLVIII. tit. 10. l. 25.

² Suetonius, Claudius. XV, és Digest. I. 48. tit. 10. l. 15.

³ Plinius, Epist. lib. XX. epist. 59.

⁴ Cod. I. VII. tit. 54. l. 4.

⁵ Cod. I. IX. tit. 22. l. 7. és 8.

⁶ Cod. I. IX. tit. 22. l. 12. és 13.

⁷ Cod. I. IX. ad legem Cornel. de falsis, tit. 22. l. 22.

⁸ Cod. I. IX, tit. 22. l. 23.

⁹ Cassiodorus, I. IX. epist. 14.

¹⁰ Leges Ripuariorum, tit. 59. l. 3.

Justinianus 44. novellája is szigoruan jár el az oklevelek elferditői és hamisítói ellen.¹

A „leges Visigothorum“ a hamisítókat javaik elvesztésére és kezeik levágatására ítélik.²

Nagy Károly capitularei VI. könyve szerint az olyan egyházi férfi, ki az oklevélhamisítás bűnébe esett, nem csak hivatalát vesztette, hanem még azonkívül a legszigorúbb egyházi törvényeknek lön alávetve.³

I. Lothar, Nagy Károly unokája, még súlyosbította az ezen császár által az oklevélhamisítók ellen behozott büntetéseket.⁴

A későbbi középkorban már Europa minden nemzeténél találunk törvényes intézkedéseket az oklevélhamisítás ügyében.

Hazánkban az oklevél-hamisítás már a legrégebb korban „nota infidelitatis“-nak tekintetett és jószágvesztéssel és halállal büntettetett.

Igy 1462-ben I. Mátyás király a hamisítást a „nota infidelitatis“ esetei között sorolta föl és büntetésül a jószágvesztést rendelte el.⁵ Hogy Mátyás a hamisítókat jószágvesztéssel büntette, kitűnik 1486-ik évi törvényéből is, melyben többek közt felsorolván a káptalanok és konventek, mint hiteles helyek, kötelelességeit, elrendeli, hogy e kötelelességek megsértői hamisítóknak tekintessenek és mint ezek jószágvesztéssel büntetessenek,⁶ A mint már láttuk a nyitrai püspök valóban hivatal- és jószágvesztéssel büntettetett hamisításai miatt.

Verböczy hármaskönyve az oklevélhamisítást szintén a hűtlenségi esetek közzé sorolja, és jószágvesztéssel bünteti azt.⁷

¹ Auth. Coll. 4. tit. 23.

² Leges Visigoth. lib. II. tit. 1. l. 5.; lib. VII. tit. 5. l. 3. és 4. stb.

³ »Clerici in quacunq[ue] falsitate convicti fuerint, degradentur et legitimis subijciantur disciplinis. Capitul. tom. I. col. 943. cap. 424.

⁴ Neues Lehrgebäude d. Diplomatik. IX. Th. 266.

⁵ Mathiae I. Decret. I. Art. 2.: »Articuli, qui concernunt notam infidelitatis, et in quibus et aliis possint per Dominum Regem possessiones et bona delinquentium alicui donari seu conferri:

§. 1. Evidenter se erigens contra statum publicum Regis et Coronae.

§. 2. Item, qui conficit falsas literas et eis evidenter utitur in iudicio.

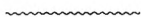
§. 3. Item, qui sculpsit falsum sigillum et eo utitur.«

⁶ Mathiae I. Decret. VI. (majus), art. 10. §. 8.: »Si qui vero hujusmodi ordinationis transgressores reperti fuerint; tamquam perjuri et falsarii atque communis boni communisque justitiae proditores, eorum beneficiis eo facto privati sunt et habeantur, et Praelati eorum aliis illa conferre teneantur, neque eis quoquo modo gratiam facere valeant.«

⁷ Tripartitum. P. I. T. 14.: »De casibus notam infidelitatis afferentibus. Sunt igitur casus isti et vocantur notae infidelitatis, in quibus regia Maie-

Ha egy káptalan vagy konvent oklevelek hamisításában részt vett, pecsétje elvesztésével bűnhődött e gonosz tettért. II. Ulászló király pedig 1498-ban elrendelte, hogy azon papoknak, kik a hiteles helyeken hamisításokat visznek véghez, arczuk izzó pecséttel megsütessék és még e mellett jószágaikat is elveszítsék.¹

Későbbi törvényeink mind az oklevélhamisítást nota infidelitatisnek tekintik és halállal és jószágvesztéssel büntetik.

Az oklevélhamisítás elleni intézkedések közé a *registrumok*at, azaz a fontosabb oklevelek beiktatására rendelt, és a világi vagy egyházi hatóságok által vezetett könyveket is kell számítanunk.

Már a görögök és rómaiak is birtak rendes *registrumokkal*, melyek azonban a tudomány nagy kárára elvesztek.

A régibb középkorban a kancelláriai rendtartás sokszor igen hiányos volt, és a gyakori háborúk alkalmával az akkori *registrumok* többnyire tönkre mentek. Mindamellet léteznek még e korból a pápai *registrumok* egyes töredékei és a XIII. század óta a pápai *registrumok* majdnem tökéletesen fönmaradtak; de ezen jelenség páratlan a maga nemében.² A világi udvarokról ugyanis a XII-XIII. század előtt az is nehezen bizonyítható, hogy ilyen *registrumokkal* általában birtak volna. Így már a meroving királyok, kik különben igen sok régi római kancelláriai szokást megtartottak, nem birtak *registrumokkal*. Éppoly kevésbé találjuk a Karolingok korában a *registrumok* emlékét. Maga Nagy Károly is legfőlebb csak a kiadott oklevelek másolatát tette el, de rendes *registrummal* nem birt.³ A XIII. században azonban

stas bona aliquorum eisdem superviventibus, cui voluerit de iure libereque donandi habeat facultatem §. 3. Item qui conficit falsas literas vel falsis literis evidenter utitur in iudicio. Aut qui sculpsit vel utitur falsis sigillis.«

¹ Ulászló II. Decretum III. Art. 14.: »De falsariis, qui in Capitulis vel Conventibus literas falsas obsignant, ut stigma sigilli igniti in frontibus et utraque facie omnium Capitularium seu Conventualium, qui tempore falsificationis talia agentes intererunt, inuratur. §. 1. Et insuper beneficia talia amittantur eo facto.«

² A vatikáni levéltárban léteznek még I. Gergely *registrumainak*, VIII. János 308 levelének, VII. Gergely néhány levelének és II. Anaklet *registrumának* leiratai; azonkívül az eredeti *registrumok* III. Inceze kora óta 2016 kötetben.

³ W a t t e n b a c h, Schriftwesen. 3. l.

a regestrumok már minden rendes kancelláriában léteztek és többen ezek közül maig is fönmaradtak.

A magyar királyok az Anjou-házbeli királyok óta szintén birtak ilyen, a királyi adományok és egyéb fontosabb kiváltságok beiktatására rendelt regestrumokkal, az ugynevezett királyi könyvekkel (liber regius), melyeknek legrégibb emléke az 1363-ik évből való.¹ E könyvek azonban szintén elvesztek, és mi a királyi könyveket csak a Habsburgok korából birjuk, sőt teljesen csak 1690-től innen.²

Az e könyvekbe való iktatás a királyi kancelláriában egy külön e célra rendelt egyén, az ugynevezett „conservátor“ által eszközöltetett és majd az illető oklevél teljes szövegét foglalta magában, majd annak csak lényeges részeire terjeszkedett ki. Az iktatás megtörténtéről az oklevél hátlapjára jegyzett R^m vagy R^{ia} betűk tanuskodnak; néha a conservatorok neveiket is jegyzik a registrata alá.³

A már befejezett királyi könyvek az országos levéltárban helyeztetek el. E levéltárról kell még néhány szót mondanom.

Az oklevelek biztos őrizete kétségkívül már a legrégibb korban vált szükségessé, különösen az egyházi testületek részéről, a melyek csak ez oklevelekre támaszkodhattak. Egyházi levéltárak ezért már a legrégibb korban léteztek. Így a pápai levéltár legrégibb emlékét már 366-ban találjuk. E levéltár a lateráni palotában volt elhelyezve és „sacrum scrinium lateranense“ nevezetet viselt. Az egyes templomok és kolostorok is mind birtak levéltárakkal, melyek mindannyian a legnagyobb rendben voltak.

Hazánkban a káptalanok és konventek is birtak saját levéltárakkal, azonban nálunk e levéltárakban nem csak az illető egyházi testületek oklevelei őriztettek, hanem azok egyszersmind nyilvános levéltárakul is szolgáltak és így világi testületek és személyek okleveleit is őrizték. Azért neveztetek hiteles helyeknek (loca credibilia, loca authentica.)⁴

Hogy hazánkban ezen egyházi levéltárakon kívül országos levéltár is létezett, ennek igen régi nyomaira akadunk.

¹ Hajnik, A királyi könyvek a vegyes házakbeli királyok korszakában. Budapest, 1879. (akadémiai értekezés.) 4. l. s. köv.

² Thallóczy, A »liber regius«-ról. Századok, XIII. köt. 93. l.

³ Hajnik, i m. 13. l.

⁴ E káptalanok és konventek lajstromát összeállították: Perger, Diplomatika. 13—29. lap; és (sokkal teljesebben): Jerney, Magy. történtár. 1855. II. köt.

Az Árpádházi királyok korában a közokiratok vagy a nádornál, vagy pedig a hiteles helyeken, de különösen a székesfehérvári káptalannál, melynek prépostja a későbbi Árpádkorszakban rendszerint az alkanczellári tisztet is viselte, őriztettek.¹

Az Anjou-királyok korában már valódi királyi levéltár (regale conservatorium) létezett és pedig Visegrádon. E királyi levéltár a királyi kápolna mellett lehetett; legalább öre és kezelője a királyi kápolna ispánja (Comes Capellae Regiae) volt, a kinél állandóan a királyi pecsétek egyike, az u. n. *mediocre sigillum* volt, melylyel a levéltárban őrzött oklevelek hiteles másolatát a király engedélyével kiadhatta.

Nagy Lajos uralkodása vége felé vagy közvetlenül halála után lett a királyi levéltár Visegrádból Budára a tárnoki házba (*domus thavernicalis*) vagy, mint azt másképp is hívták, a kincstári épületbe (*domus thesauraria*) áthelyezve, a hol addig maradt, míg Buda török kézre került. Ekkor ugyanis a tárnoki ház, az abban őrzött iratokkal együtt, elpusztult.

¹ Kovachich M. G., *Formulae solennes styli stb, Bevezetés; és Astraea*, I. 101—102. l.

Explicit expliceat, ludere scriptor eat.

OKLEVELES FÜGGELÉK.

I.

1364. *A székesfehérvári konvent átírja egy állítólag sz. István királytól származó oklevelet.*

Conventus cruciferorum ordinis sancti Johannis Jerusolimitani domus hospitalis ecclesie beati Regis Stephani de Alba, Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presentem paginam inspec-turis Salutem in domino sempiternam. Ad vniversorum noticiam ha-rum serie volumus pervenire, Quod Bekus filius Lorandi et demetrius filius mychaelis, Nobiles de Noue, ad nostram personaliter venientes presenciam, exhibuerunt nobis quoddam priuilegium felicis recorda-cionis Sancti Stephani regis Hungarie cum sigillo pendenti consig-natum, petentes nos humiliter et deuote, vt tenorem eiusdem literis nostris priuilegialibus de uerbo ad uerbum inseri et transscribi sigil-loque nostro priuilegiali et pendenti consignari dignaremur ad cau-telam. Cuius tenor talis est: Stephanus piissimus rex Hungarie, filius pie recordacionis Regis Geysse; Notum sit vniuersis Xpi fide-libus tam presentibus quam futuris, presens scriptum intuentibus, sa-lutem in omnium saluatore. Ad vniuersorum noticiam harum serie intendimus pervenire, Quod Dekrem famulum nobilitate dotaui et in aula nostre maiestatis assiduitate famulatus constitui; Cui eciam Re-gali prouidencia et dono possessionem condonauit, particulam terre vduarnicorum meorum in superiorem partem ville Sceuleus vocate, quam ab vduarnicis meis excepi, eidem Dekre contuli perpetue possi-dendam filijs suis et filijs filiorum eius irreuocabiliter habendam in hijs metis assignatam: videlicet prima meta eiusdem particule terre ab orientali parte est fluuius, qui dicitur halagos; a parte meridio-nali limi foramen et qui uulgo dicitur vidamaia; a parte occidentali magna via et quae uulgo dicitur Chebegepue, a serotino vsque ad zataluswaral definiui. Vt igitur hec mee collacionis et donacionis robur perpetue firmitatis extineat in presenciam meorum nobilium et Baronum scilicet Stephani, meysere (*igy*) sedis episcopi, Macharij quineeccle-siensis episcopi, Ompudini bani, Laurencij curialis comitis, Ruben co-

mitis, Fulcumar curialis comitis domine Regine, Albei comitis dapi-
ferorum, per Becen notarium scribi et per capelle magistrum Vido-
nem sigillari precepi. Si quis autem huic mee ordinacioni et dona-
cioni contradicere voluerit, vel ab eodem et suorum heredibus manu
violenta attemptare curauerit, anatema sit. Volumus eciam, vt idem
Dekem (*igy*) ac eius heredem nullus Baro aut comes iudicare pre-
sumpmat, nisi iudicio proprio Regali subiaceatur vel cui a Rege
concessum fuerit iudicare. Anno ab incarnatione domini millesimo
XXIX. Nos itaque Justis et condignis petitionibus eorundem Bekus
et Demetrii amicabile occurrentes tenorem eiusdem priuilegii literis
nostris priuilegialibus de verbo ad verbum inseri et transscribi et si-
gillo nostro priuilegiali et pendenti ad cautelam eisdem fecimus con-
signari. Datum in festo beati Thome apostoli. Anno domini millesimo
CCC^{mo} LX^{mo} Quarto.

Ez oklevél eredetije Budapesten a magyar országos levéltárban őriztették „D. L. 1169. 20. sz.“ alatt. Az abban átírt oklevél vagy III. István oklevele és akkor valószínűleg 1169-ből való, vagy az III. István oklevelei nyomán készült hamisítvány. Mindenesetre csodálatos a konvent tudatlansága, mely ilyen oklevelet szent Istvánnak tulajdonított.

II.

Székesfehérvár, 1259. IV. Béla király odaitéli Fülöp zágrábi püspöknek sz. Márton földét, melyet Pál, Borics bán fia, tőle elfoglalni akarta.

Bela dei gracia Vngarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gal-
licie, Lodomerie, Cumanieque rex. Omnibus presencium inspecturis
salutem in domino. Ne rerum veritas gestorum erroribus occultetur,
et ne noticiam presencium transcursu temporum obsorbeat oblivio,
nostre regie interest sollicitudinis, ut ea, que coram nobis in figura
iudicii actitantur, ad perpetuam rei memoriam scriptis autenticis com-
mendemus. Proinde ad universorum noticiam tenore presencium vo-
lumus pervenire: quod cum venerabilis pater Philippus episcopus za-
grabiensis, dilectus et fidelis noster, super terra sancti Martini, quon-
dam Borich bani, a Paulo, filio quondam Borich bani, coram nobis
tractus fuisset in causam. Idem Paulus predictam terram utpote he-
reditariam sibi cum instantia restitui postulavit, zagrabiensis vero
episcopus predictam terram titulo empcionis dixit se habere et eciam
possidere et venditorem seu actorem suum religiosum virum fratrem
Rembaldum, domorum hospitalis ierosolimitani per Vngariam et Scla-

uoniam tunc maiorem preceptorem, nominavit, et litteris authenticis eiusdem fratris Rembaldi super hoc confectis legitime comprobavit. Cumque super hoc in nostre maiestatis presencia fuisset diucius litigatum, tandem eidem zagrabiensi episcopo et fratri Arnaldo, domorum maiore preceptore per Vngariam et Sclavoniam, qui eidem fratri Rembaldo immediate successit ex una parte, et Paulo prefato, filio Borich bani, coram nobis constitutis ex altera, cum de meritis cause ipsius presentibus nostris baronibus cognosceremus, in ipsa instancia iudicii predictus Paulus deprehensus est nostras regias litteras falsavisse. Cum igitur et si aliquid iuris in predicta terra sancti Martini predictus Paulus haberet, propter vicium comperte falsitatis ipsa terra sancti Martini, sicut et alia bona sua ad nostras manus essent merito devolvenda. Nos deliberato omnium baronum nostrorum, qui tunc aderant, consilio, predictum zagrabiensem episcopum super ipsa terra sancti Martini ab impetitione ipsius Pauli et omnium, qui nomine, iure seu occasione ipsius Pauli ipsum impeterent, vel impetere possent, sentencionaliter duximus absolvendum, adiudicantes eidem episcopo per eandem sententiam predictam terram sancti Martini perpetuo et pacifice possidendam. In cuius rei firmitatem et robur presentes litteras nostras concessimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum et actum Albe, quinta feria post festum sancti Michaelis. Anno domini millesimo ducentesimo L nono.

Eredetiye a „Liber privilegiorum episcopatus zagrabiensis“ 48. lapján. Közölte: Tkáléi é, Monumenta hist. episcopatus zagrab. I. köt. 122. l.

III.

Buda. 1482. Báthori István országbíró előtt Daróczi László, mint Deregyei Mihály kiskoru fiának Lénárdnak prokurátora, vádolja Rákóczi Pált, hogy bizonyos deregyei porcziót hamis oklevéllel eszközlött ki magának, mire az ügy megvizsgáltatván R. Pál oklevélhamisításban bűnösnek találtatott, reá a nóta infidelitatis s javai elvesztése kimondatott, s ezen ítélet végrehajtásával a leleszi convent bízott meg.

Amicis suis Reuerendis, Conuentui Ecclesie de Lelez Comes Stephanus de Bathor, Judex curie serenissimi principis domini Mathie dei gracia Regis hungarie, Bohemie, dalmacie, Croacie etc. amicicium paratam cum honore. Noueritis, Quod cum in presentibus octauis festi Epiphaniarum domini prefato domino nostro Rege unacum dominis

prelatis Baronibus et Regni sui Nobilibus pro faciendo moderatiuo Iudicio causantibus in sede sua Iudiciaria sedente Ladislaus de Darocz eiusdem domini nostri Regis veniens in presenciam adducens secum Leonardum filium condam Michaelis de deregnew, puerum vti apparebat etatis sex annorum, in persona eiusdem pueri Ac Nobilis domine Barbare alias Relicte prefati condam Michaelis matris vtputa eiusdem Leonardi, dicte Regie Serenitati grauissima cum querela exposuisset eo modo. Quomodo paulus de Rakowcz ac Andreas, Gaspar et Melchior, fratres eiusdem de eadem, eundem Leonardum puerum Ex cogitata quadam iniqua ac dampnabili et fraudulenta dolositate, quasdam literas fassionales Expeditorias in facto possessionis ipsius Leonardi, deregnew vocate in Comitatu Zemplyensi existentis, pro se ipsis inique et false emanari fecissent et procurassent, vigore quarum eosdem leonardum et dominam Barbaram matrem eiusdem de dominio eiusdem possessionis deregnew minus iuste et indebite eicere et eandem sibi ipsis appropriare vellent et niterentur in ipsorum grande preiudicium Jurisque derogamen non modicum. Supplicans eidem Regie Serenitati in personis eorundem, vt pro euitando talismodi periculo sua Regia graciosa prouidencia remedium adhibere dignaretur opportunum. Cumque ipsa Regia clemencia alijs suis et Regni sui alcioribus negocijs occupata, Reuisionem huiusmodi querimoniarum nostro ac certorum dominorum Baronum et Regni sui Nobilium examini et Iudicarie provisioni demandasset. Tandem nobis Quadagesimo Nono die dictarum octauarum festi Epiphaniarum domini vnacum prefato domino nostro Rege ac ceteris dominis prelatis Baronibus et Regni Nobilibus in dicta Sede Iudiciaria constitutis et existentibus prelibatus Ladislaus de darowcz prefatum Leonardum penes se statuens prescriptasque querimonias contra prelibatum paulum de Rakowcz fratresque suos modo antelato reiterans paria quarundam literarum vestrarum Euocatoriarum et Insinuatoriarum, tenorem et continentiam prescriptarum literarum fassionaliu expeditoriarum in se continencium, pro parte eorundem Nobilium de Rakowcz emanatarum nobis presentauit hunc tenorem continencia: Serenissimo principi domino Mathie etc. (*Itt következék a leleszi konventnek 1481-ben, quarto die ferie quinte proxime ante festum beatorum Tiburcij et Valeriani martyrum, kelt levele, melyben jelenti Mátyás királynak, hogy D. Mihály özvegyét Borbálát, fiát Lénárdot, s András özvegyét Hedviget és fiát Miklóst, Rákóczi Pál és testvérei ellen — ad octava festi beati Georgii martyris — megidézette.*) Quibus exhibitis Idem ladislaus allegauit eomodo

Quomodo prescripte litere fassionales Expeditorie in pretactis literis vestris Euocatoriis verbotenus conscripte false et inique ac absque scitu prefatorum Michaelis et Andree de deregnew forent emanate, prefatus eciam paulus de Rakowcz non diu preteritis temporibus contra progenitores iam fati Leonardi pueri quasdam alias falsas literas pro se et suis fratribus emanari faciendo eosdem in ipsorum Justis Juribus in eadem possessione deregnew habitis admodum vexasset et fraudari pretendisset, Racione qua ipse paulus in falsarum literarum contra eosdem in presencia palatinali aggrauatus et condempnatus extitisset. Quibus auditis et perceptis prefatisque Andrea et Melchiore fratribus annotati pauli coram nobis personaliter comparantibus et premissam Euocacionem contra prefatas dominas Barbaram et Aduigam neeon Leonardum et Nicolaum per ipsum paulum fieri procuratam Sed et Euocacionem et delacionem prescriptarum literarum Expeditoariarum in ipsorum et antefati Gaspar fratris ipsorum personis ad nostram Judiciariam requisicionem factas fuisse abnegantibus et premissae cause in facto dicte possessionis deregnew per ipsum paulum mote et suscitatae penitus et per omnia coram nobis abrenunciantibus et super eadem possessione per amplius contra prefatum Leonardum puerum nullas lites nullumque Juridicum processum protegere se velle referentibus, prelibato eciam Ladislao eidem leonardo puero et domine Barbare matri eiusdem per nos in premissis Iudicium et Justicie amministracionem preberi postulante, Cum nos antefatum paulum de Rakowcz ad exhibendas et nobis presentandas pretactas literas fassionales Expeditoarias vtpote dubias ac in ipsarum stilo et tenore extra verum cursum Notarie prout apparebat inperitiner et difformiter emanatas ad Reuidendumque et examinandum summe necessarias trina vice vt moris est publice et manifeste proclamari et vocari fecissemus. Tunc idem paulus de Rakowcz pro exhibendis ipsis literis Expeditoariis tamquam huiusmodi prae falsitatis et nequicie patratore nostram veluti Iudicis sui ordinarij, in presenciam venire vel mittere non curavit sed se in sue dampnabilis culpabilitatis manifestum indicium a facie Juris et Justicie penitus absentavit, propter quod prescripta possessio deregnew Simulcum cunctis suis pertinencijs antefato Leonardo filio Michaelis tamquam merum et sincerum Jus suum proprium et hereditarium Readiudicari et relinqui, eisdem eciam paulo, Andree, Gaspar et Melchior super ampliori requisicione dicte possessionis deregnew perpetuum Silencium inponi, Ipse siquidem paulus de Rakowcz, pro premissis suis maliciosis et

iniquis multipliciterque vsitari non formidatis actibus nephariis ac falsarum literarum confeccionibus et delacionibus in nota sew labe confeccionis et delacionis falsarum literarum, Ex eoque in nota infidelitatis offuscari, necnon in amissione vniuersarum possessionum porcionumque et Jurium possessionariorum Rerumque et bonorum suorum quorumlibet vbilibet intra ambitum huius Regni habitorum, conuinci et aggrauari debere prefato domino nostro Regi ac nobis ceterisque dominis Baronibus et Regni Nobilibus nobiscum in Iudicio et examine cause premissis existentibus agnoscebantur, pro eo eorundem domini nostri Regis ac Baronum et Regni Nobilium Juratorumque assessorum nostrorum quesito et assumpto superinde consilio prematuro prescriptam possessionem deregnew Simulcum pretactis cunctis suis utilitatibus et pertinencijs antefato Leonardo filio Michaelis cum hys quibus congruit Rendiudicando et Relinquendo prefatis paulo, Andree, Gaspar et Melchior de Rakowcz super ampliori requisicione eiusdem possessionis deregnew perpetuum Silencium inponendo. Nolentesque iamfati pauli de Rakowcz premissos actus nepharios necnon iniquam et nequiosam ac dampnabilem falsarum literarum emanacionem et delacionem, per ipsum modo (ante)lato in detrimentum veritatis et Justicie vicibus reciprocis factas et fieri procuratas, simpliciter et in-pune pertransire ne idem superinde comodum reportasse gratuletur, ac alij ab eo exemplati ad similes actus (neph)andos se apponere presumant, Sed potius eiusdem pena quoslibet alios a similibus actuum patracione retrahat et restringat ceterisque terribile cedat in emplum (*sic*), eundem paulum de Rakowcz in prescripta nota sew labe confeccionis et delacionis falsarum literarum ex eoque in nota infidelitatis offuscatum fore ac in amissione vniuersarum possessionum porcionumque et Jurium possessionariorum Rerumque et bonorum suorum quorumlibet, vbilibet intra ambitum huius Regni habitorum et existencium, ipsum solum proprie et precise concernencium, In duabus dicti domini Regis Iudiciariis In tertia vero partibus dicti Leonardi parti scilicet aduerse (*sic*) manibus devoluendorum et applicandorum conuictum et aggrauatum fore prescriptam quoque terciam partem dictarum possessionum porcionumque et Jurium possessionariorum antefati pauli de Rakowcz ad porcionem dicti Leonardi cedendam per Regiam Serenitatem aut illum vel illos cui vel quibus ipsam terciam partem eadem Serenitas Regia contulerit et non alios redimere posse et valere decernendo et comittendo. Vestram amicitiam presentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fide-

dignum Quo presente Magistri Anthonius de Gerecz vel Nicolaus de Chehy aut Johannes de Thurocz sin Andreas de Olchwar sew Johannes Oroz de Chycher, siue Vitalius neue Petrus de Kasuh cew Andreas de eadem Chyzer alijs absentibus homo Regius de dicta Curia Regia per nos ad id specialiter transmissus ad facies vniuersarum possessionum porcionumque et Jurium possessionariorum antefati pauli de Rakowcz conuicti infidelis vbiuis intra ambitum huius Regni existencium vicinis et commetaneis earumdem necnon filijs filiabus fratribus sororibus et alijs generacionis eiusdem hominibus vniuersis inibi legittime conuocatis et presentibus accedendo, habita prius eorumdem legittima Reambulacione et condigna Estimacione, exclusis eciam porcionibus aliorum quorumlibet de eisdem, occupet, occupataque in duabus prefati domini nostri Regis Judiciariis In tertia vero partibus antefati Leonardi parti scilicet aduerse (*igy*) manibus tandiu per ipsam partem aduersam donec eadem tertia pars per prefatum dominum nostrum Regem aut illum vel illos cui vel quibus eadem Regia Serenitas eandem tertiã partem contulerit in condigna earumdem estimacione redimantur (*igy*), Statuat et committat possidendas, Contradiccione prefati pauli de Rakowcz Infidelis et aliorum quorumlibet non obstante. Res eciam et bona eiusdem pauli Infidelis Si quas et que reperire poterit, auferat ac similiter in duabus dicti domini nostri Regis in tertia vero partibus prefati Leonardi filij Michaelis manibus det et applicet. Ocultatores vero dictarum Rerum et bonorum si qui fuerint ac eadem et eadem ad ammonicionem dictorum Regij et vestri hominum reddere recusauerint Euocet eosdem contra annotatum Leonardum ad octauas festi beati Georgij martiris nunc venturas Racionem ocultacionis eorum reddituros. Et posthec ipsarum possessionarie Reambulacionis Estimacionis occupacionis Statucionis Rerumque et bonorum ablacionis seriem cum ocultatorum et euocatorum si qui fuerint nominibus vt fuerit expediens octauas ad predictas legittime perdurandas dicto domino nostro Regi fideliter rescribatis. Datum Bude Quinquagesimo die octauarum dicti festi Epiphaniarum domini predictarum Anno domini Millesimo quadringentesimo Octuagesimo secundo.

Kivül : Amicis suis Reuerendis Conuentui ecclesie de Lelez, Pro Leonardo filio condã Michaelis de deregnew Contra paulum de Rakowcz Super quadã Possessionaria Reambulacione Estimacione Occupatione Statuacione Rerumque et bonorum Ablacione per regium et vestrum homines modo intrascripto fienda memorialis, Cuius series

vt fuerit expediens Ad octauas festi beati Georgij martiris legitime perdurandas domino Regi est reportanda.

Alább: Extradata est in Sede Ex deliberacione et mandato Regio per Sh. Ad Judicem.

Papíron, zárlatán két pecsét nyomaival. Deregnyei levéltár: Fasc. I. no. 110. Közölte vellem Nagy Gyula úr, tisztviselő a magy. országos levéltárban.

IV.

Belgrád. 1059. mense februario. „Cartula absolutionis et libertatis“ data a rege Cresimiro monasterio s. Joannis evang. sito Belgradi.

I. Eredeti.

† Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo L^{mo} VIII°, indictione X^a. Regnante Cresimiro rege Chroatorum et Dalmatiarum, mense februario. In civitate Belgrado. Dragaslao priore et Theodosio episcopo absolutionis et libertatis kartula facta est monasterio sancti Johannis euangeliste, nuper sito in eodem loco, presente Andrea abbate eiusque fratribus, ipso rege iubente hoc modo: Ego Cresimir rex tibi uenerabili abbati Andree, tuisque fratribus, tuoque monasterii, quod mea iussione et solatio, immo magis uestro labore inchoatur et perficitur, tribuo et concedo ita, ut premissis ecclesiastico iure nulli homini subiugemini, nisi deo summo, cui uestram militiam deuouistis; uesterque monasterii sit absolutus ab omni fiscali tributo, excepto quod gratia karitatis in sollempnitatem eiusdem ecclesie episcopo loci ipsius agnus unus et ampulla uini

II. Koholt.

Priuilegium regis Cres miri de libertate huius monasterii.

In nomine sancte et indiuidue trinitatis (Amen). Anno incarnationis Jesu Christi omnium dominantis millesimo quinquagesimo nono abeunte, indictione decima elabente, beatissimo papa Nicolao uniuersaliter mundo apostolicante, in orientis partibus, Constantino-poleos scilicet, Cumneno imperante, ac Belgradi Theodosio presulante, ibidemque Dragoslao priorante, mense quidem februario. Ego Cresimir, Stephani regis filius, diuina fauente clementia rex Dalmatie Chroatieque, Andream uirum religiosum, deo et hominibus dilectum, monendo, rogando ab insula, que Zuri nuncupatur, aduocauit prefate urbis pontifice, priore, clero, ac populo uolente, cogente et colaudante, Quo aduocato suisque fratribus, hiis predictis presentibus episcopo, priore ac belgradinis ciuibus, in presentia etiam domini

largiens tribuatur. Et his largitis non episcopo non priori uobis illicitate ausu temerario liceat dominari. Et ne hec nostre diffinitionis paginula solubilis per labentia tempora videatur: coram apocrisario sancte romane ecclesie uenerabili abbate Mainardo, misso a Nicolao sanctissimo papa, roboramus perpetuo permanenda. Cui et ut iure perpetuo adhereat tradita a nobis insula, que uocatur iuris, et curte in loco contiguo ciuitatis, quod Rogoua dicitur, cum omnibus possessionibus ipsius monasterii constantissime confirmamus. Si quis autem hanc iuxtam nostram diffinitionem temptauerit soluere: maiestatis iram incurrat superne et nostris sit legibus reus, aurea componens pondera centum. Et hec nostre diffinitionis cartula in sua firmitate permaneat. Goyzo bano, testes. Boleslao tepizo, testes. Piruanego, iuppano de Luca, testes. Episcopus Theodosius belgradensis, testes. Dragoslao prior, testes. Jura iuppano de Sydraga, testes. Prior Drago, testes. Drago de Castriza, testes. Georgius urataro, testes.

in audientia et in adentia prelibatorum astantium regaliter auctorico, dominaliter corroboro, potentialiter confirmo, ut ita diffinitum itaque determinatum habeatur, ne unquam alicui presumptuosi temeritate, uel sacrilego ausu profani cuiusuis corrumpatur, sed ut assignatum et descriptum est eternaliter fixum teneatur. Uolo etiam et affectuose concedo ac concessiue affirmo eadem regali auctoritate, ut tota insula Zuri sit propria et specialis pretaxati monasterii cum uniuersis illic consistentibus tam ex ipsa natura quam manuali positura,

Mainardi reuerentissimi uiri et ecclesie romane apochrisarij legati (missi) a supradicto apostolico Nicolao, regali auctoritate, magnatumque meorum fauorabili uoluntate, scribi mandauit stabile priuilegium libertatis, tali usus eloquio: „Quia deitatis opitulante gratia, tu abbas Andreas tuique fratres meis precibus obtemperastis; ecclesiam, super qua uobis nuperne supplicaueram, edificastis et Christi coadiuuante misericordia uestri laboris studio, mearumque rerum solatio ad effectum perduxistis, concedo, faueo, annuo tibi Andree abbati, et tibi regulariter succedentibus, hanc auctoritatem et huius potentie libertatem: ut, preter debitam ecclesiastice discipline reuerenciam, nulli mortalium potestati mundane siue spirituali subiecti habeamini; sed usque adeo liberum sit et plenarie absolutum monasterium sancti Johannis apostoli et euangeliste, ut neque tributum, neque uectigal fisco regali soluat; donaria secularia debita banis, iuppanis uel reliquis potentiolis prorsus nesciat. Ut autem hoc affirmatiue stabiliatur, illud

cum terris arabilibus siue non, siluis, saltibus, puteis, fontibus, pascuis in ualle aut montibus, pratis siccis aut uirentibus et loci eius locis omnibus. Quin et cella, que in ea est tempore, in termino catholica fidelitate huic sublateralis obice sine ullo efficiatur. Quia uero non inceptor operis dignus laude habetur, immo uoti compos et efficax pro meritis glorificatur, omnis enim laus in fine canitur et ibi necessario deuote orantium cessabit oratio, ubi spes aufugit humane uite si careat uitali suffragio: eadem regali auctoritate una cum Goyzone bano meisque primatibus concedo, faueo, annuo tibi Andree abbati, omnibus quoque beatissimi Johannis monasterium iuxta patrum instituta regentibus, Rogoua curtem, in condensione collis proximi et imminentis Belgradine ciuitati positam ab aquilone, cum omnibus suis pertinenciis.

De regalibus terris iuxta curtem Rogoua. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo huic sacratissimo sancti Johannis monasterio eas similiter terras, cum hac eadem curte sibi continguas ab aquilonis latere, ab australi uero a loco arboris, que pagana dicitur ad usque Blattam et crucem in ea; et a termino Blatte ad usque puteum in Draçani et a loco Draçani per transuersum occidentis ad usque Strasiuiça et a Strasiuiça ortha linea per longum ad usque iterum pagane arboris locum.

De terris regalibus in Dollani. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio terras in Dollani, a Chrupina loco incipientes, porrectasque ad usque Blattam; a uia quoque publica et a fontana protensas ad usque iterum Blattam eo, ubi duo fontes sunt.

De terra regali quam uillani coluerunt: Nosimir, Vitiço, Bil de Cucia, Jadareus. Eadem auctoritate regali dono, concedo, annuo eidem monasterio eas terras, quas coluerunt, dum uixerunt, ad suum opus isti, uidelicet Nosimir et Vitiço et Bil de Cucia et Jadareus, in Chrastani in loco qui dicitur Suchikham.

De regali terra ad muros. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que ad muros dicitur.

De regali terra in Seruiça. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eas terras, que sunt in Seruiça, incipientes a lacu, qui est ab oriente.

De regali terra in Bassano. Eadem auctoritate regali dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que est in Bassano iuxta maris littora illic ubi est quedam uetus ecclesia.

De regali terra in Sydraga. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eas terras in Sydraga, que (pro his terris donarunt fratres illi regi bonum equum ualentem XX solidos) incipiunt a terris episcopatus chroatensis usque ad Lenam.

De regali terra in Sichova. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que est in Sichoua, quam Belsçicho ad suum opus coluit, dum uixit.

De terra in Nabrese. Eadem regali auctoritate dono, concedo, annuo eidem monasterio eam terram, que est in Nabrese, ab aquilone a uia publica ad usque aliam uiam publicam sub ecclesia sancti Johannis in Sydraga, ab australi uero latere ad usque uiam publicam, ac de parte occidentis ad usque terraneum terminum.

De uinea ad Muraçulum. Eadem regali auctoritate concedo eidem monasterio uineam ad Muraçulum.

De regali terra in Elçani. Eadem auctoritate regali dono, concedo, annuo eam terram que est in Elçani.

Obtestatio pro corroboratione huius priuilegii. Si quis autem hec regalia beneficia collata et regaliter auctoriçata monasterio sancti Johannis apostoli et euangeliste pro animabus meorum parentum tam preterritorum quam futurorum, mea quoque, nefario conatu uiolare aut minorare aut extrahere presumpserit: ira diuini furoris illi habundanter affluat, et sicut ille Judas proditor dispareat; insuper illorum tercentum decem et octo sanctorum patrum maledictionem habeat, lege christiana careat, regali fisco Croatie subiaceat, centum uidelicet auri pondera soluat ei, quicumque hoc in regno regnauerit. Ut autem sic auctoriçabile, ut dictum est, teneatur hoc legitimo astantium testimonio uerissimaque approbatione corroboratur, his omnibus presentibus collaudantibus et hec omnia dona pleniter confirmantibus: In primis domino Mainardo, supra dicto apochrisario, Laurentio archiepiscopo, Rainerio chroatino episcopo, Theodosio et Prestantio episcopis, Goyzone bano, Boleslauo tepizone, Piruanego iupano de Luca, Dragoslauo priore, Jurana iupano de Sydraga, Drago priore, Drago de Castriça, Dabrina priore et Petro filio eius, Gregorio (filio) Petrana armati, Druse filio episcopi Prest(antii) et fratre suo Madio, Michaelae et eius fratre Petro, Danico et eius fratre Pesa capellano eiusque filio Budiço, Johanne eunucho scitonosa et fratre suo postiuppo Chruchonna, Drasen postiuppo de Blatta, Sabbathio et eius fratre cum pluribus aliis.

Az 1. sz. alatti oklevél eredetije megvan a zárai cs. kir. helytartósági levéltárban fascic. VI., a 2. sz. alatti hamis oklevél három példánya szintén a zárai levéltárban van. Mindakét oklevelet már többen közölték, legújabbán Rački, Monum. spect. hist. Slav. Merid. VII. köt. 51. lap.

V.

1077. mártius 12-én. Svinimir horvát király Brazza sziget lakosainak szabad kereskedési jogot ad.

In nomine sancte et indiuiduae trinitatis. Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo LXXVII, die XII marcii, indictione I. Apostolante papa Gregorio VII. et apud Grecos Michaële imperante. Notum sit omnibus tam presentibus quam posteris, quod ego Zuoinimir seu Demetrius, diuina concedente gracia rex Chrobatorum et Dalmatinorum, cum omnibus nobilibus meis concessi Prestanti Pelagio iudici insule Bracie in Dalmacia et omnibus charissimis nobilibus de Bracia, quod ipsi nobiles amici cum omnibus suis insulanis possint libere uendere et emere in omnibus ciuitatibus, locis et uillis regni mei omnes mercaturas, quas placuerit eis emere et uendere, sine ulla collecta, da(z)ia et inposicione. Nec quisquam de fidelibus meis audeat eos molestare ullo modo sub pena mee indignacionis. Et hoc propter beneuolam tractacionem, quam ipsi nobiles de Bracia fecerunt fidelibus meis preclaris: Dragote bano et Slavogosto iuppano. Et hec facta sunt in presencia uenerabilis Gregorii episcopi Chrobatorum, Petri capellani, Dragote bani, Slauogosti iupani, Berislau comitis et Drasine iudicis.

Per manum Georgii notarii cum appensione mei sigilli.

E hamis oklevelet közölték: Kukuljević, Codex diplom. Chro. Slav Dalm. I, 161; és Rački, Monum. VII, 111.

VI.

Spalato, 1088/9. A spalatói zsinat II. István király előtt egy Cicha és Veca közötti perben ítéletet hoz.

Ego Laurencius, (s)palatensis archiepiscopus, iussi describi iudicium sinodaliter diffinitum a memet ipso et a subscriptis coepiscopis, scilicet A(ndrea) iaderensi atque P(etro) chroatensi quam J(ohanne) traguriensi ac V(itali) arbensi, coram Stephano rege Chroacie (et Dalmacie) et Jacobo moristico, Firminoque priore multisque aliis nobi-

libus presentibus, in ecclesia sancti Domnii, inter Večam Madii prioris filiam ac Ciccam abbatissam, suam neptim, Vekenege genitam. Episcopus Stephanus, suus nepos, et Madius, eiusdem gener, Nicifori frater, aduersus Ciccam sic interpellabat ex parte Veče dicens, se pro ea subiisse debitum XXXX solidorum; insuper ob id sua pignora dedisse. Quibus e contra Gregorius, predicti Madii filius, pro prefata abbatissa sic respondebat: se ab ea nil accepisse, filios enumerando sororum, una cum ea pro parte domus, quam non habuerat, pignora possuisse et in eodem fratres, sororum filios, sibi illos XXXX (solidos) dedisse; ab illa vero penitus nichil, sed, sicut ab aliis, accepisse absque placito, absque termino pro parte domus XXXX solidos. Et hoc abbatissa confirmabat testibus: domno Madio iaderensi archidiacono et Dominico Tic(h)ine, a quibus in medium deductis dicta abbatissa sunt confirmata. Quibus sic iudicauimus, ut ea pignora, que abbatissa ui ablata sunt, reddantur, et XXXX solidos partitores, se ipsos numerantes, siue de suis propriis seu de communi facientes eis, cui subiacent, reddant; hec uero suam, prout sibi data est, teneat partem.

Ezen oklevél egy régi, a zárai sz. Mária-szűzek kolostorában levő, pergamentre irt regestrum 19. és 20. lapján találtattik. Közölték azt: Kukuljević, Cod. diplom. C. S. D. I, 181; és Rački, Monum. VII, 147.

VII.

Zára, 1070. Chrobatin és testvére Lutostrach adományoznak a zárai sz. Chrysogonus kolostorának bizonyos földet.

a) Eredeti.

† Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo LXX, indiccione VIII. Imperatore Romano tercio regnante, C(h)robacie rege Cresimiro, bano Suinnimir. Actum in ciuitate Jadera. Ego Chrobatinus una cum fratre meo Lutostracho tradimus in monasterio sancti Chrisogoni territorium, quod abemus in loco, quod dicitur Sekerani, abbate Petro presente, contiguum eiusdem ecclesie territo-

b) Átdolgozott.

† Anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi millesimo LXX, indiccione VIII. Imperatore Romano tercio regnante, Chrobacie rege Cresimiro, bano Suinnimir. Actum in ciuitate Jadera. Ego Chrobatinus una cum fratre meo Lutstrach tradimus in monasterio sancti Chrisogoni territorium, quod abemus in loco, qui dicitur Sechirani, contiguum territorio eiusdem ecclesie, presente Petro abbate,

rium. His coram testibus: priore Jadere Drago teste, Cusma iupano Luce teste, Adamizo iupano teste, iudex Maio Jadere teste, Apricio teste, Cando teste, Dabro de Bonamuta teste, Andreas filius episcopi testis.

Ego Adam, presbyter et monachus, ueritate comperta rogatus manu mea scripsi.

Eredetiye, mely longobard irással hártýára van írva, őriztettik a zárai cs. kir. helytartósági levéltárban: Cass. XXIII, nr. 611. Közölték: Kukuljević, Cod. dipl. C. S. D. I, 138; Rački, Monum. VII, 85.

perpetuo retinendum. Qui autem hanc nostram donacionem subtraere uoluerit, omnipotentis iram incurrat. Actum hoc in ciuitate Jadera his coram testibus: priore Jadere Drago teste, Cusma iupano Luce teste, Adamizo None iupano teste, Maius Jadere Judex testis, Apricio teste, Cando teste, Dabro de Bonemute testis, Andreas filius episcopi testis.

Ego Adam, presbyter et monachus, rogatus a donatore et ueritate comperta manu mea scripsi.

Eredetiye (hártýára írva) ugyanott van: Cass. I, masso H, nro. 7. Közölték: Lucius, de regno Dalm. et Croat. lib. II. c. 15. p. 100.; Farlati, Illyr. sacr. V, 604.; Kukuljević, Cod. Dipl. C. S. D. I, 138.; Rački, Monum. VII, 85.

TARTALOM.

	Lap.
Bevezetés	I
Az oklevélhamisítások története	1
1. Általános történet. Középkori bírálatiány	1
2. Bella diplomatica és befolyásuk a diplomatika tudományos művelésére	5
3. Oklevélhamisítók Magyarországon	7
4. Bella diplomatica Magyarországon	15
Az oklevelek hitelességének jelei	18
I. Elméleti rész	18
A) A külső ismertető jelek.	
1. Az oklevelek anyaga	18
2. Az oklevelek alakja	19
3. Az írásjelek	20
4. Az oklevelek hitelesítésére használt külső jelek	23
B) Belső ismertető jelek.	
1. Az oklevelek nyelve	25
2. Az oklevéltani formulák	27
II. Gyakorlati rész	37
1. Koholt oklevelek	37
2. Gyanús oklevelek	39
3. Átdolgozott oklevelek	40
A középkori törvények intézkedései a hamisítások ellen	42
Okleveles függelék	47

